

Marieke Kusters & Beatrijs Wille

Samen op taalreis

EEN STARTERSGIDS VOOR SCHOLEN
OP WEG NAAR TWEETALIG INCLUSIEF ONDERWIJS
IN NEDERLANDS EN VLAAMSE GEBARENTAAL

Samen op taalreis

Een startersgids voor scholen op weg naar tweetalig inclusief onderwijs in Nederlands en Vlaamse Gebarentaal

Auteurs

Marieke Kusters

Beatrijs Wille

Vormgeving

Hannes De Durpel

Foto's

Anne-Sophie De Lembre (Arteveldehogeschool)

genomen op BuBaO Kasterlinden

Illustraties taalprofielen

Ingeborg Ledolter

Deze gids kwam tot stand met middelen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs en Vorming en dankzij een samenwerking tussen KU Leuven, UGent, Arteveldehogeschool en het Vlaams GebarentaalCentrum.

Promotoren

Prof. dr. Myriam Vermeerbergen, dhr. Hannes De Durpel, prof. dr. Sara Nijs, prof. dr. Piet Van Avermaet, prof. dr. Mieke Van Herreweghe en mevr. Marijke Wilssens

Het materiaal uit deze gids mag gebruikt worden voor niet-commerciële doeleinden, mits duidelijke vermelding van de auteurs en bron.

Meer informatie

myriam.vermeerbergen@kuleuven.be

Gelieve naar deze publicatie te verwijzen als volgt:

Kusters, M. & Wille, B. (2023), *Samen op taalreis: een startersgids voor scholen op weg naar tweetalig inclusief onderwijs in Nederlands en Vlaamse Gebarentaal*. KU Leuven

Inhoudstafel

1	Leeswijzer	5
2	Tweektalig onderwijs in Nederlands en Vlaamse Gebarentaal	7
3	Tweektalig inclusief onderwijs als organisatievorm	16
4	Randvoorwaarden voor een tweektalige inclusieve school	19
5	Samen op taalreis: stap voor stap naar een tweektalige inclusieve school	54
6	Wegwijzer	76

1. Leeswijzer

Deze startersgids is ontwikkeld voor scholen kleuter- en lager onderwijs en is bedoeld voor schoolteams, inclusief schoolleiders, leerkrachten, zorgcoördinatoren en ander personeel die aan de slag willen gaan met tweetalig inclusief onderwijs in Nederlands en Vlaamse Gebarentaal (VGT). De implementatie van dat onderwijs is een gedeelde verantwoordelijkheid en ligt dus niet uitsluitend bij één persoon.

Deze startersgids voorziet de nodige basisinformatie en biedt inzicht in de randvoorwaarden voor kwalitatief tweetalig inclusief onderwijs. Daarnaast bevat de gids een praktisch stappenplan met concrete tips, geïllustreerd vanuit de metafoor van een taalreis, om scholen te begeleiden bij de implementatie van dit type basisonderwijs. Dat geeft scholen de kans om gefundeerd te starten en vervolgens stapsgewijs te groeien.

Deze gids is verrijkt met voorbeelden, citaten, tips, discussievragen en verwijzingen naar andere inspirerende bronnen. Hij is specifiek gericht op basisscholen, waarbij 'leerlingen' en 'leerkrachten' verwijzen naar zowel kleuters als lagereschoolleerlingen en zowel kleuterleid(st)ers als leerkrachten lager onderwijs.

Een inspirerend voorbeeld uit binnen- of buitenland

Citaat van een deelnemer van een focusgroep, denktank of onderzoekspartner

Valkuil, tip of aandachtspunt

Discussievragen in het praktische stappenplan waarover de leden van het schoolteam zich kunnen buigen

Verwijzing naar bijkomende bronnen, die bronnen kan je ook terugvinden bij [6. Wegwijzer](#)

Deze gids is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek met

- een literatuurstudie
- nationale en internationale academische discussies
- focusgroepen en interviews van leerkrachten en professionals uit het gewoon en buitengewoon basisonderwijs en ouders

Onderzoekers van KU Leuven en Arteveldehogeschool werkten samen met UGent en het Vlaams GebarentaalCentrum aan dit onderzoek. Ze onderzochten:

- praktijken en organisatievormen van tweetalig onderwijs met een gebarentaal en een gesproken taal
- kritische succesfactoren
- randvoorwaarden
- toepasbaarheid in Vlaanderen
- differentiatie voor Nederlands en VGT
- lesmethoden voor het onderwijzen in en over VGT

Het onderzoek en deze publicatie kwamen tot stand op vraag en met de steun van het Ministerie van Onderwijs en Vorming van de Vlaamse Gemeenschap.

Om de leesbaarheid te bevorderen, zijn de referenties niet in de tekst zelf opgenomen, maar zijn ze volledig terug te vinden in het wetenschappelijk rapport. De meest relevante bronverwijzingen staan in de voetnoten en in [06. Wegwijzer](#).

Veel succes met je taalreis. Met het lezen van deze gids start je samen met je collega's aan een eigen ontdekkingsreis, een eigen taalavontuur. We wensen je veel lees- en leerplezier toe.

2. Tweektalig onderwijs in Nederlands en Vlaamse Gebarentaal

2.1. Wie zijn dove en slechthorende kinderen?

Dove en slechthorende mensen vormen een unieke en diverse populatie met specifieke kenmerken en noden. We kijken hier naar enkele cijfers en feiten die ons inzicht geven in deze groep.

Dove/slechthorende mensen maken deel uit van twee 'categorieën', nl. mensen met een handicap of beperking en behorend tot een taalminderheidsgroep. Deze unieke positie vraagt om specifieke aandacht in het onderwijs.

1 Groep mensen met een handicap of beperking	Doof of slechthorend zijn wordt gezien als het hebben van een handicap of beperking omdat niet (goed) kunnen horen barrières met zich meebrengt in een wereld waar geluid en gesproken taal belangrijk zijn.
2 Taalminderheidsgroep	de Vlaamse Dovengemeenschap is een minderheidsgroep van mensen met een gedeelde cultuur, waarin de Vlaamse Gebarentaal (VGT) de voorkeurstaal is.

90 tot 95% van de dove en slechthorende kinderen heeft horende ouders. Ongeveer 94% van de dove kinderen krijgt minstens één cochleair implantaat (CI) vóór de leeftijd van 1 jaar. Horen met een CI is anders dan natuurlijk horen en varieert sterk per persoon. Een CI is een hoogtechnologisch hoortoestel dat de gehoorzenuw rechtstreeks stimuleert en dat kinderen kan helpen met het herkennen van geluiden, het begrijpen van spraak en het leren praten, afhankelijk van hoe het CI werkt bij het kind. De andere 6% van de dove kinderen draagt andere of geen hoorhulpmiddelen.

Op de eerste schooldag start ieder doof/slechthorend kind met een andere taalbagage. Met andere woorden, ieder kind heeft een ander startpunt qua taal- en communicatievaardigheden. Dat gaat over de aan- of afwezigheid van taalvaardigheden van Nederlands, Vlaamse Gebarentaal (VGT) en eventuele andere (thuis)talen in hun leven. Het is erg lastig om taalvaardigheid in andere thuistalen

dan Nederlands en VGT te meten, daarom laten we dat hier buiten beschouwing. We beschrijven vier **verschillende taalprofielen** die we tegenkomen bij dove/slechthorende kinderen. De vaardigheden Nederlands en VGT kan je omschrijven als vloeiend/goed of geen/weinig¹.

¹ We laten ons voor de vormgeving met tekeningen en namen inspireren door deze bron: "Ghesquière, M., & Meurant, L. (2018). Ecole et Surdit  - Une expérience d'enseignement bilingue et inclusif. Presses universitaires de Namur. Ghesquière & Meurant (2018)." Zij gebruiken als namen Aymeric, Bastiane, Carine en Danielle. De profielen door deze auteurs zijn door ons overgenomen (mits een andere volgorde), met andere namen en zijn aangevuld met de geletterdheidsprofielen van het tweetalige aanbod in Toowong State School, Australië.

Arian

Nederlands: vloeiend/goed

VGT: geen/weinig

Kinderen zoals **Arian** groeien meestal op in een horend gezin, dragen meestal CI's of hoorapparaten. Arian spreekt vloeiend Nederlands en komt niet of nauwelijks in contact met Vlaamse Gebarentaal. Over het algemeen zien we bij deze kinderen een goede taalbasis voor Nederlands voor een verdere taalontwikkeling die past bij hun leeftijd.

Bella

Nederlands: geen/weinig

VGT: vloeiend/goed

Kinderen als **Bella** groeien op in een thuisomgeving met dove ouders en met VGT als thuistaal. Sommige van deze kinderen gebruiken CI's of hoorapparaten, andere niet. Over het algemeen zien we bij deze kinderen een goede VGT-taalbasis voor een verdere taalontwikkeling die past bij hun leeftijd.

Celine

Nederlands: vloeiend/goed

VGT: vloeiend/goed

Celine groeit op in een gezin waar zowel in Nederlands als in VGT wordt gecommuniceerd, dus ze komt aan op school met een stevige taalbagage. Zoals Celine zijn er maar heel weinig kinderen. Kinderen als Celine dragen meestal CI's of hoorapparaten.

Daan

Nederlands: geen/weinig

VGT: geen/weinig

Daan heeft bij aankomst op school nog geen stevige taalbasis ontwikkeld. Kinderen zoals Daan hebben een taal- en ontwikkelingsachterstand. Sommige van deze kinderen gebruiken CI's of hoorapparaten, andere niet. Bij sommige kinderen werken hun CI's niet zoals verwacht. Sommige kinderen hebben andere ondersteuningsnoden of een ander thuistaal dan VGT of Nederlands.

2.2. Waar gaan dove en slechthorende kinderen naar school?

Gemiddeld 73% van de dove/slechthorende kinderen gaat naar het **gewoon onderwijs**. In deze groep zijn de meeste kinderen niet bekend met VGT, dragen ze hoortoestellen en hebben ze meestal geen complexe bijkomende ondersteuningsnoden. Deze kinderen kunnen gebruik maken van leersteun en van draadloze microfoonsystemen (FM-systemen)². Een minderheid van de kinderen doet een beroep op tolken VGT-Nederlands. Gemiddeld 4% van de dove/slechthorende leerlingen in het gewoon onderwijs volgt een Individueel Aangepast Curriculum (IAC). Logopedie en andere therapieën worden niet standaard voorzien in dit onderwijs, tenzij ouders daar een beroep op doen.

Er is een **extra model** mogelijk, namelijk **tweetalig onderwijs in Nederlands en VGT in het gewoon onderwijs** (tweetalig inclusief onderwijs, [zie p. 12](#)). Deze gids gaat hierover. De vooropgestelde timing is dat de overheid dit mogelijk maakt vanaf schooljaar 2024-2025 ([zie p. 48](#)).

Gemiddeld 27% van de dove/slechthorende kinderen gaat naar het **buitengewoon onderwijs (type 7)**. In deze groep zitten vooral leerlingen met bijkomende ondersteuningsnoden. Hier kunnen kinderen een beroep doen op logopedie, ergotherapie, kinesithérapie en psychotherapie, afhankelijk van hun noden.

² Draadloze microfoonsystemen of FM-systemen bestaan uit een zender gedragen door de leerkracht en een ontvanger gedragen door de leerling. Het systeem stuurt de spraak van de leerkracht rechtstreeks naar de leerling, waardoor het geluid helderder en duidelijker wordt, zelfs in een lawaaiige klasomgeving of met veel achtergrondgeluid. "Roger" en "MiniMic" zijn specifieke merknamen van draadloze microfoonsystemen.

2.3. Wat is Vlaamse Gebarentaal?

Vlaamse Gebarentaal (VGT) is een taal die op een **natuurlijke manier** is **ontstaan** door contact tussen verschillende dove mensen en die doorgegeven werd van generatie op generatie. VGT heeft **een eigen grammatica en "gebarenschat"** (een equivalent van "woordenschat"). VGT is dus niet ontstaan vanuit of afgeleid van het Nederlands. **In VGT communiceer je met je handen en lichaam**, luisteren doe je met je ogen. Dat is anders dan in het gesproken Nederlands, waar je vooral je oren en je stem gebruikt om met elkaar te praten.

Doordat gebarentalen, net als gesproken talen, natuurlijk zijn ontstaan, bestaat er **geen universele gebarentaal**. Zo is de Nederlandse Gebarentaal (NGT) heel anders dan VGT. VGT heeft meer overeenkomsten met de Frans-Belgische Gebarentaal (LSFB) dan met NGT.

Je kan in VGT over alles babbelen. Sommige mensen denken dat je in een gebarentaal alleen kan communiceren over huis-, tuin- en keukenzaken, maar niets is minder waar. Je kan in VGT ook communiceren over abstracte en meer complexe zaken zoals over je gevoelens of over onderzoek, politiek en nieuws.

Op 26 april 2006 werd Vlaamse Gebarentaal door het Vlaams Parlement **erkend als taal** van Vlaamse Gebarentaligen in Vlaanderen en Brussel. De erkenning van VGT zorgde onder andere voor de oprichting van een adviescommissie Vlaamse Gebarentaal en de structurele erkenning van het Vlaams GebarentaalCentrum als kennis- en expertisecentrum. VGT is nog geen officiële taal erkend in de grondwet, zoals het Nederlands, Frans of Duits.

De populatie gebarentaligen is divers. Enerzijds kennen niet alle dove en slechthorende mensen VGT of komen ze er niet (meer) mee in contact. Anderzijds kennen verschillende horende mensen in meer of mindere mate VGT, zoals bijvoorbeeld sommige ouders, kinderen, broers, zussen of partners van dove/slechthorende mensen, mensen die werken met dove/slechthorende kinderen, volwassenen of collega's, studenten die VGT leren, tolken VGT-Nederlands.

Er bestaat geen "modelland" voor VGT, zoals bijvoorbeeld wel het geval is met het Turks, waarbij kinderen met Turkse etniciteit in Vlaanderen het Turks uit Turkije als referentie kunnen gebruiken. Er is dus **geen specifieke regio of land waar uitsluitend in een gebarentaal wordt gecommuniceerd**.

Wil je meer weten, neem dan zeker een kijkje op www.vgtc.be/veelgestelde-vragen.

2.4. Wat is tweetalig onderwijs in Nederlands en VGT?

Een belangrijk doel van tweetalig onderwijs is dat leerlingen, wanneer ze afgestudeerd zijn, twee talen vloeiend beheersen. Het is wel mogelijk dat ze uiteindelijk een voorkeur ontwikkelen voor één van de twee talen of beter kunnen communiceren in de ene taal dan in de andere. Dat hangt af van de situatie waarin de leerling zich bevindt of het doel van de communicatie.

In deze gids hebben we het over de talen **Vlaamse Gebarentaal en Nederlands**. Bij het Nederlands gaat dat over geschreven en gesproken Nederlands. Bij tweetalig onderwijs worden **beide talen even belangrijk** gevonden. Het schoolteam maakt best een **taalbeleidsplan voor onderwijs in Nederlands en VGT** op waarin staat hoe de twee talen worden aangeboden in de klas en op school. Zo kunnen leerlingen hun taalvaardigheden van beide talen ontwikkelen. In [4.4.1 Taalbeleid](#) gaan we hier dieper op in.

Bij tweetalig onderwijs ondersteunt het leren van de ene taal ook het leren van de andere taal en omgekeerd. Beide talen hebben overeenkomsten in basisvaardigheden en concepten. Wat een kind leert in de ene taal, kan dienen als basis om een andere taal verder te ontwikkelen. Zodra een kind ontdekt dat er regels zijn in één taal, beseft het ook dat andere talen regels hebben. Bij het verwerven van een concept of woord in de ene taal, wordt het gemakkelijker om hetzelfde concept in de andere taal te begrijpen en te leren³.

Voorbeelden:

- Een kleuter begrijpt het gebaar voor ‘boos’ of ‘blij’, wat kan helpen bij het leren van de overeenkomstige Nederlandse woorden.
- Het begrijpen van grammaticale structuren van Vlaamse Gebarentaal helpt een kind bij het begrijpen en leren van de regels van het Nederlands, en omgekeerd.

Bij tweetalig onderwijs is het **essentieel om naar het totaalbeeld te kijken van wat een kind kan in beide talen**. Meertalige kinderen begrijpen mogelijk meer concepten dan ze in één taal kunnen uitdrukken. Om een goed beeld te krijgen, moet je de taalvaardigheid in beide talen afzonderlijk beoordelen en de taalvaardigheden over de talen heen. Je observeert, stelt vast en test eventueel welke aspecten het kind beheerst in elke taal. Als alle aspecten of leeftijdsgebonden taalvaardigheden aanwezig zijn over de talen heen, is er meestal geen probleem. In

³ Dit is een samenvatting van de twee basisprincipes van meertalig opgroeien volgens Jim Cummins, het concept van ‘linguistic interdependence’ en de ‘dual-iceberg’-metafoor.

dat geval heeft het kind tijd en voldoende blootstelling aan beide talen nodig om zich verder te ontwikkelen. Als er echter aspecten zijn die in beide talen nog niet ontwikkeld zijn, is extra waakzaamheid en opvolging nodig.

Algemene theorieën over meertalig opgroeien en over twee- of meertalig onderwijs **zijn ook van toepassing op onderwijs met een gebarentaal en een gesproken taal**. Er zijn echter belangrijke verschillen. Dove en slechthorende kinderen hebben **(tijdelijk) geen of onvoldoende toegang tot gesproken taal**. **De meeste dove en slechthorende kinderen hebben voor ze naar school gaan geen of onvoldoende kwalitatieve toegang tot een gebarentaal**.

Meertalige mensen kunnen **woorden of zinnen uit verschillende talen combineren om zich duidelijk te maken**. Zo maken dove en slechthorende mensen gebruik van **verschillende communicatiemogelijkheden**, zoals VGT, wijzen, mondbeeld, spraak, vingerspelling, gezichtsuitdrukking, uitbeelden, schrijven, typen, het tonen van afbeeldingen of voorwerpen. Ze hebben als het ware een **'gereedschapskist' met verschillende hulpmiddelen** tot hun beschikking⁴. Dit gebruiken ze om hun communicatie op anderen af te stemmen. **Het gebruik van alle beschikbare communicatiemiddelen is noodzakelijk en positief om de doelen in het onderwijs te bereiken**. Een voorwaarde is dat leerlingen bij tweetalig onderwijs voldoende worden blootgesteld aan beide talen en dat ze gemotiveerd zijn om beide talen te leren.

Tolken VGT-Nederlands?

Momenteel worden voor sommige dove en slechthorende leerlingen in het gewoon onderwijs tolken VGT-Nederlands ingezet. Die professionals vertalen gesproken Nederlands naar VGT en omgekeerd. Hoewel tolken nuttig kunnen zijn in bepaalde onderwijscontexten, voldoet het gebruik ervan niet aan de basisprincipes van tweetalig onderwijs. Eén van de principes is namelijk rechtstreekse instructie en communicatie in beide talen. In het wetenschappelijk rapport worden er ook verschillende nadelen en knelpunten van tolken in het onderwijs genoemd. Tolken VGT-Nederlands vinden binnen het tweetalig inclusief onderwijs wel een plaats tijdens bv. schooluitstappen met een niet-gebarentalige gids, schoolfeesten, professionaliseringsactiviteiten voor leerkrachten, enzovoort.

⁴ Dit is een beschrijving van het concept 'translanguaging' en de toepassing ervan door dove/slechthorende mensen en het concept 'kalibreren'. Voor de juiste bronverwijzingen van deze begrippen verwijzen we naar het wetenschappelijk rapport.

2.5. Waarom ook opgroeien met Vlaamse Gebarentaal?

We formuleren drie argumenten waarom opgroeien met Nederlands en VGT voordelig is voor dove, slechthorende en horende kinderen.

1. **Meertalig opgroeien heeft veel voordelen**, ongeacht of het gesproken talen of gebarentalen zijn. Het helpt kinderen bij de **ontwikkeling van hun taal- en denkvermogen**. Dit geldt ook voor dove en slechthorende kinderen, horende kinderen van dove/slechthorende ouders en broers/zussen van dove en slechthorende kinderen die opgroeien met zowel een gebarentaal als een gesproken taal. Het is bewezen dat voor dove en slechthorende kinderen tweetaligheid voordelig is voor de ontwikkeling van hun **executieve functies**. Bovendien geeft het leren van meerdere talen kinderen een **gereedschapskist** vol communicatiemogelijkheden waarmee ze zich later vlot kunnen aanpassen aan verschillende situaties en gesprekspartners.
2. **Meertalig opgroeien met een gebarentaal heeft geen negatieve effecten**. Onderzoek heeft aangetoond dat blootstelling aan een gebarentaal geen schade veroorzaakt of de ontwikkeling van gesproken taal/talen verstoort. Er is ook geen bewijs dat ééntalige benaderingen met een gesproken taal effectiever zijn dan twee- of meertalige benaderingen met een gebarentaal. Er is daarentegen wel een **bewijs dat sterke beheersing van een gebarentaal samenhangt met goede lees- en schrijfvaardigheden**.
3. Dove en slechthorende kinderen hebben vaak onvolledige toegang tot beide talen, waardoor ze mogelijk geen van beide talen volledig beheersen. Dove en slechthorende kinderen hebben vaak (tijdelijk) **geen volledige toegang tot gesproken taal**, zelfs wanneer ze CI's hebben. De meeste dove en slechthorende kinderen hebben horende ouders die geen of weinig gebarentaal kennen. **Opgroeien met een gebarentaal vanaf zeer jonge leeftijd biedt volledige toegang tot minstens één taal en helpt zo taalachterstand op basis van toegang tot taal te voorkomen.**

zoeks
uur

3. Tweetalig inclusief onderwijs als organisatievorm

In dit hoofdstuk belichten we wat tweetalig inclusief onderwijs is en waarom het nodig is. We bespreken de basisprincipes en waarom deze organisatievorm een volwaardig alternatief biedt in het basisonderwijs in Vlaanderen.

3.1. Wat is tweetalig inclusief onderwijs?

Tweetalig inclusief onderwijs voor dove en slechthorende kinderen omvat 4 basisprincipes:

1. **Dove en slechthorende kinderen krijgen samen les met dove en slechthorende leeftijdsgenoten.**
2. **Dove en slechthorende kinderen krijgen samen les met horende kinderen, inclusief horende kinderen met een dove/slechthorende ouder, broer of zus.** In de klasgroep is minstens een kwart tot de helft van de leerlingen doof of slechthorend.

In een Australische school met een tweetalig inclusief aanbod bestaat 10% van de schoolpopulatie uit dove en slechthorende leerlingen, 5% uit horende kinderen van dove/slechthorende ouders en 17% is broer of zus van een doof of slechthorend kind. Dat betekent dat ongeveer 1/3 van de schoolpopulatie doof of slechthorend is of een nauwe relatie heeft met dove/slechthorende mensen.

In een school in Canada moeten horende leerlingen minstens één dove/slechthorende ouder hebben, gebarentaal als thuistaal en een taalontwikkeling hebben die past bij hun leeftijd voor zowel gesproken taal als gebarentaal. De bedoeling is dat deze leerlingen ook taalrolmodellen kunnen zijn voor dove en slechthorende leerlingen.

In een school in Namen krijgen dove en slechthorende leerlingen apart taallessen, terwijl ze de andere vakken samen met horende leerlingen volgen. In veel andere scholen met tweetalig inclusief aanbod, zoals bijvoorbeeld in Hong Kong krijgen dove, slechthorende en horende kinderen alle lessen samen.

3. Lessen worden gegeven door een **team van gekwalificeerde leerkrachten en/of assistenten die taalmodellen zijn voor zowel gesproken taal als gebarentaal**. Dit team bestaat uit dove/slechthorende gebarentalige leerkrachten en horende leerkrachten en/of leerkracht-assistenten. Ze werken nauw samen en hebben bij

voorkeur allemaal kennis van beide culturen en talen, hier Vlaamse Gebarentaal en (geschreven) Nederlands.

4. Zo veel mogelijk leerlingen volgen het **gemeenschappelijk curriculum**. Dove, slechthorende en horende kinderen hebben gelijke kansen om hun diploma te behalen.

3.2. Waarom tweetalig inclusief onderwijs?

Naast de voordelen van opgroeien in Nederlands en Vlaamse Gebarentaal, zien we minstens vijf redenen waarom “tweetalig inclusief onderwijs” als organisatievorm gunstig kan zijn voor dove en slechthorende leerlingen.

1. Het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap erkent het recht van dove en slechthorende kinderen op een **tweetalige leeromgeving** met een gebarentaal, gekwalificeerde gebarentalige leerkrachten, inclusief dove/slechthorende leerkrachten, interactie met dove en slechthorende leeftijdsgenoten en het volgen van het gemeenschappelijk curriculum. Het erkent de talige identiteit van de Dovengemeenschap en het recht van dove en slechthorende kinderen op ondersteuning voor het ontwikkelen van deze identiteit. De organisatievorm tweetalig inclusief onderwijs komt tegemoet aan het VN-verdrag.
2. **Horende kinderen met een dove of slechthorende ouder, broer of zus en andere horende kinderen** kunnen mee instappen in tweetalig inclusief onderwijs. Die kinderen hebben elders geen toegang tot gebarentaal in het onderwijs.
3. In deze organisatievorm hebben dove en slechthorende kinderen mogelijkheden om zich aan te sluiten bij **verschillende leeftijdsgenoten** met vergelijkbare interesses, **zowel dove, slechthorende als horende**.
4. Deze organisatievorm biedt ouders van dove en slechthorende kinderen een **extra onderwijskeuze**, naast buitengewoon onderwijs en ééntalig Nederlandstalig gewoon onderwijs.
5. Deze organisatievorm combineert **sterke punten van gewoon onderwijs**, zoals het volgen van het gemeenschappelijk curriculum **met sterke punten van buitengewoon onderwijs**, zoals het samen les volgen met dove en slechthorende leeftijdsgenoten.

4. Randvoorwaarden voor een tweetalige inclusieve school

Om tweetalig inclusief onderwijs op een kwalitatieve manier te realiseren, zijn er zes randvoorwaarden. Die vormen de basis voor het creëren van een taalrijke en inclusieve omgeving waarin zowel dove en slechthorende leerlingen als horende leerlingen optimaal kunnen leren en zich ontwikkelen.

Bij een eerste lezing kunnen de randvoorwaarden misschien wat overweldigend lijken. Scholen zullen hierin pionierswerk verrichten in Vlaanderen. We erkennen dat dit een groot en bijzonder engagement vraagt. In het [5. Stappenplan](#) worden de randvoorwaarden behapbaar gemaakt, stap voor stap. Als schoolteam kan je hierin je eigen weg vinden.

School

Visie, leiderschap en
cultuur

Leerkrachten

Samenwerking in team

Leerlingen

Evenwichtige
participatie en mix

Sterke en doordachte

Klaswerking

Ouders

Als partners

Versterking door externe

Bondgenoten

4.1. School: visie, leiderschap en cultuur

Een school die wil starten met tweetalig inclusief onderwijs, heeft een heldere en gedragen visie nodig, met als kernwoorden “tweetaligheid” en “inclusie” voorop. Hoe de school daar naartoe werkt, kan volgens de aanpak die het beste bij de school past. Daarbij staan **alle neuzen in dezelfde richting** en is iedere betrokkene toegewijd en gemotiveerd om er naartoe te werken. Het succes van tweetalig inclusief onderwijs hangt af van de gedragenheid bij het schoolbestuur, de schoolleiding, het schoolteam, ouders en leerlingen.

Het implementeren van tweetalig inclusief onderwijs brengt een **veranderingsproces** met zich mee waarbij scholen streven naar groei en voortdurend willen leren en verbeteren. Dat proces omvat **nadenken, met elkaar in dialoog gaan, samen kritisch reflecteren, de praktijk aanpassen en verfijnen**. Zo komt een team tot samen leren. Een cultuur van samenwerking en vertrouwen faciliteert dat. Schoolleiders, leerkrachten en [4.6 Externe bondgenoten](#) kunnen het leer- en veranderingsproces ondersteunen, begeleiden en stimuleren.

Het opbouwen van een tweetalige inclusieve schoolcultuur vraagt **geduld en doorzettingsvermogen**, vaak over een periode van meerdere jaren heen. Dat proces is nooit af. Na verloop van tijd worden de resultaten van die inspanningen meer gedeeld en verspreid in het volledige schoolteam, waardoor tweetalig inclusief onderwijs zichtbaarder wordt in de hele school.

Tweetalig inclusief onderwijs heeft **schoolleiders** nodig die zich **actief inzetten** en die een **participatie van andere leden van het schoolteam, ouders en leerlingen in het schoolbeleid** bevorderen. Daarbij staan schoolleiders en het schoolteam open voor feedback en luisteren ze actief naar elkaar, naar ouders en naar leerlingen.

De schoolcultuur wordt vaak gezien als de algemene 'sfeer' die heerst op een school. Voor tweetalig inclusief onderwijs is er aandacht voor nodig dat **dove en slechthorende kinderen, ouders en personeelsleden zich welkom en thuis voelen**. Hoe kan de school dat realiseren? De school kan toewerken naar een beter begrip en doofvriendelijkheid en doofbewustzijn inbedden in haar schoolcultuur. Een ideaal streven is dat zoveel mogelijk mensen in en rondom de school op zijn minst de basis van Vlaamse Gebarentaal leren beheersen. Ook de aanwezigheid en betrokkenheid van dove/slechthorende gebarentalige personeelsleden draagt daaraan bij.

“De omgeving moet (...) een positief leerklimaat zijn. Dat betekent dat er positief wordt gekeken naar VGT en naar doof-zijn (...) een positieve en fiere attitude ten opzichte van taal en cultuur (...).”

horende leerondersteuner

Laat je voor dit veranderingsproces inspireren door de volgende bronnen:

- [Duurzaam werken aan een inclusieve school](#) (Meirsschaut et al., 2022)
- [Op weg naar inclusieve schoolculturen: zit het in de muren?](#) (Roose & Wilssens, 2019)
- [Hoe komt een inclusieve schoolcultuur tot stand?](#)
- [Wijze\(r\) werkbare scholen](#)

Een Nederlandse school voor buitengewoon onderwijs startte een samenwerkingsverband met een gewone school voor een inclusief onderwijsaanbod met dove en slechthorende leerlingen. Door de klassikale aanpak en het gebrek aan differentiatievaardigheden bij de leerkrachten ontstond er een grote kloof in leerresultaten tussen horende en dove/slechthorende leerlingen. Er was geen goede match tussen de school en het aanbod. Daarom werd besloten om naar een andere school te zoeken die diversiteit omarmt en waar leraren bekwaam zijn in het lesgeven aan diverse leerlingen. Het aanbod werd dankzij de volledige betrokkenheid van de school, toegewijde leerkrachten en een goede samenwerking binnen het team.

Een Australische school is specifiek gekozen door ouders en de Dovengemeenschap omdat ze geen ervaring hadden met het werken met dove en slechthorende kinderen. Daardoor hebben ze geen vooraf gevormde meningen. Ze begonnen dus met een ‘wit blad’. De school werd ook gekozen vanwege hun openheid voor talige diversiteit.

Tweetalig inclusief onderwijs implementeren op iedere school in Vlaanderen is niet haalbaar door de kleine populatiegrootte van dove en slechthorende leerlingen en de beperkte beschikbaarheid van VGT-talige leerkrachten, waaronder dove/slechthorende gebarentalige leerkrachten. Bepaalde scholen in Vlaanderen kunnen wel expertise ontwikkelen met het hele schoolteam, wat betekent dat ze kennis, vaardigheden en ervaringen van leerkrachten en andere professionals op het gebied van tweetalig inclusief onderwijs opbouwen.

4.2. Leerkrachten bundelen de krachten: samenwerking in team

Tweetalig inclusief onderwijs werkt met **lerarenteams die bestaan uit mensen met verschillende kennis, vaardigheden en ervaringen**, die elkaar aanvullen en versterken. In de klas werken ze samen en passen ze verschillende vormen van teamteaching toe. Niet ieder teamlid moet alles weten of kunnen, maar de verantwoordelijkheid voor elke leerling ligt bij het schoolteam als geheel. Dat houdt ook een samenwerking in met ouders, collega's en partners in en rondom de school.

"Ik denk dat het onmogelijk is om een expert te zijn in al die verschillende dingen die zich voordoen in je klas. Ik denk dat dat echt een utopie is. Dus ik denk dat het daar ook echt gaat over 'deel je expertise'."

horende zorgcoördinator in een gewone school

Binnen het complementaire team is een deel van de nodige kennis, ervaringen, vaardigheden en attitudes al aanwezig bij de start van tweetalig inclusief onderwijs. Het is aan te raden om **vanaf het begin minimaal twee gebarentalige personeelsleden met voldoende achtergrondkennis over dove en slechthorende kinderen aan te werven (zie tabel, p. 24)**, die aan de wieg kunnen staan van tweetalig inclusief onderwijs in de school. Tijdens de focusgroepen in het onderzoek werd daarbij gesuggereerd om een **gebarentalige (zorg)coördinator** met basiskennis over tweetalig inclusief onderwijs aan te stellen **als spilfiguur voor tweetalig inclusief onderwijs**.

Door vanaf het begin minimaal twee VGT-vaardige personeelsleden te hebben, voorkom je dat zij alleen staan met hun eigen kennis en vaardigheden. Ze kunnen elkaar ondersteunen en een beroep op elkaar doen, vooral wanneer andere leden van het schoolteam (nog) geen kennis of vaardigheden op dit gebied hebben ontwikkeld. Tegelijkertijd wordt er best **een professionaliseringsplan voor het hele schoolteam** uitgewerkt. Een professionaliseringsplan is een jaarlijks plan van een school om de professionele ontwikkeling van leerkrachten te begeleiden. Scholen krijgen financiële middelen van de overheid voor het uitvoeren van dit plan⁵.

In iedere klasgroep met een groep dove/slechthorende leerlingen is er een klasteam aanwezig van **minimaal twee personeelsleden** (bij voorkeur twee

⁵ Meer informatie vind je hier: <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/directies-administraties-en-besturen/personeelszaken/professionalisering-nascholing-en-begeleiding/professionaliseringsbeleid-en-professionaliseringsplan>

leerkrachten), die samen aan teamteaching doen. We beschrijven hier een aantal attitudes, kennis en vaardigheden die een klasteam nodig heeft voor het slagen van tweetalig inclusief onderwijs.

De gewenste **attitudes** omvatten enthousiasme, empathie, motivatie, toewijding en openheid voor verandering en samenwerking. Ieder lid van het schoolteam is respectvol en eerlijk ten opzichte van alle betrokkenen en ten opzichte van beide talen en culturen. Bovendien is het van groot belang om loyaal te zijn aan het schoolteam en de schoolvisie, evenals te geloven in tweetalig inclusief onderwijs, in je eigen leerpotentieel en in die van ieder individueel kind. Een attitude die meermaals terugkomt in de literatuur is dat wanneer leerkrachten hoge verwachtingen hebben, hun leerlingen ook beter presteren.

Hieronder staat een tabel van de **minimale kennis en vaardigheden** die vereist is in een klasteam om degelijk van start te gaan. Niet alle teamleden moeten deze kennis en vaardigheden beheersen van bij de start, maar in het team moeten ze wel aanwezig zijn. Sommige van de vaardigheden zijn al aanwezig op gewone scholen in Vlaanderen, zoals kennis over het zorgcontinuüm en vakdidactiek Nederlands. We vermelden ook wat scholen verder kunnen ontwikkelen over een periode van meerdere jaren. Deze tabel richt zich specifiek op tweetalig inclusief onderwijs in Nederlands en VGT, maar andere vereiste vakspecifieke kennis en vaardigheden, zoals bv. voor Frans en wiskunde blijven ook nodig in de klasteams.

Minimale kennis en vaardigheden	Verder te ontwikkelen
Algemene pedagogische en didactische vaardigheden	Bij een tekort aan (dove/ slechthorende) gebarentalige leerkrachten kunnen (dove/ slechthorende) gebarentalige mensen met voldoende leerpotentieel en voldoende achtergrondkennis over dove en slechthorende kinderen, maar zonder geschikt diploma worden aangenomen. Die mensen kunnen zich geleidelijk aan professionaliseren, pedagogische vaardigheden ontwikkelen en een lerarenopleiding volgen.
Vaardigheid en vakdidactiek Nederlands – Vaardigheid in gesproken Nederlands – Vaardigheid in geschreven Nederlands – Kennis over vakdidactiek Nederlands voor kinderen met Nederlands als eerste en als tweede taal – Basiskennis over hoe dove en slechthorende kinderen Nederlands leren lezen, schrijven en spreken	– Verdieping in en uitbreiding van methoden over hoe dove en slechthorende kinderen lees- en schrijfvaardigheden ontwikkelen – Kennis en vaardigheden ontwikkelen over hoe het taalniveau voor Nederlands goed inschatten bij meertalige kinderen en welke meetinstrumenten voor welke groepen kinderen geschikt zijn

– Competentie om het taalvaardigheidsniveau Nederlands bij leerlingen te kunnen inschatten, met ondersteuning van gestandaardiseerde testen die voorhanden zijn	–
Vaardigheid en vakdidactiek Vlaamse Gebarentaal – Vaardigheid in VGT – Basis taalkundige kennis over VGT, om VGT als vak te kunnen aanbieden – Omdat gestandaardiseerde taaltesten voor VGT (nog) niet voorhanden zijn, taalvaardigheidsniveau voor VGT bij leerlingen kunnen inschatten – Begrijpen van taalvarianten in VGT	– Teamleden die nog niet VGT-vaardig zijn, ontwikkelen hun vaardigheden verder, om te kunnen communiceren in VGT met dove en slechthorende kinderen, ouders en leerkrachten – Ontwikkelen van vakdidactische kennis en vaardigheden voor VGT als taalvak – VGT-vaardige leerkrachten breiden hun expertise en vaardigheden uit over hoe de VGT-taalontwikkeling bij leerlingen te stimuleren – Verdieping in grammatica VGT en onderhouden van kennis over recente onderzoeken in VGT – Wanneer er taaltesten voor VGT beschikbaar zijn, weten hoe die te gebruiken
Basiskennis over tweetalige pedagogie en didactiek in en met VGT en Nederlands <u>Vaardigheid van het contrasteren, vergelijken en schakelen tussen beide talen, zie p. 36</u>	– Uitbreiden van tweetalige pedagogische en didactische vaardigheden met Nederlands en VGT en kennis hierover – Uitbreiden van kennis over hoe meertalige kinderen leren – Onderhouden of verbeteren van vaardigheden om efficiënt te schakelen tussen verschillende communicatiemiddelen – Uitbreiden van de 'gereedschapskist' van communicatiemiddelen

Basiskennis over dove en slechthorende leerlingen en over horende kinderen met en zonder een doof gezinslid	Uitbreiden van kennis over deze leerlingen en hun ontwikkeling en leerprocessen op gebied van cognitie, taal, sociaal-emotionele aspecten en identiteit
– Kennis van Dovencultuur en de Dovengemeenschap – Dovencultuur kunnen inbedden in het klasgebeuren	– Uitbreiden van kennis over Dovencultuur en de Dovengemeenschap – Onderhouden van kennis over recente onderzoeken en ontwikkelingen in verband met Dovencultuur en de Dovengemeenschap – Op de hoogte blijven van de ontwikkelingen en activiteiten in de Vlaamse Dovengemeenschap en die delen met het schoolteam indien relevant
– Kennis over diversiteit in de klas en het zorgcontinuüm – Differentiatievaardigheden	Verdieping in hoe toe te werken naar een sterke differentiatie in de klas en vaardigheden ontwikkelen om tot een universeel ontworpen didactische aanpak te komen
Kennis en vaardigheden van teamteaching : Het team in de klas weet hoe te beginnen met samenwerken als een team en heeft kennis van verschillende vormen van teamteaching. Ook zijn teamleden op de hoogte van de noodzakelijke randvoorwaarden voor succesvolle teamteaching	Verdieping en verbetering van teamteachingsvaardigheden en toepassing van verschillende vormen van teamteaching.

Basiskennis en -vaardigheden kunnen worden verworven door sleutelliteratuur uit deze startersgids te lezen, uit te wisselen tussen teamleden, inleidende vormingen of studiedagen te organiseren en interne en/of externe coaching en begeleiding te benutten. We geven in de loop van deze startersgids suggesties van literatuurbronnen en externe vormingsorganisaties (zie [4.6 Versterking door externe bondgenoten](#) en [06. Wegwijzer](#)).

“Hoe krijg je [nieuwe] mensen mee, hoe leid je hen op? We geven hun best allemaal dezelfde bril, [een nieuw perspectief] op wie dove kinderen zijn. Niet dove kinderen zien als kinderen met een handicap, maar vooral zien als anderstalige kinderen. (...) Het is belangrijk om het aan nieuw horend personeel meteen vanaf de eerste keer zo uit te leggen, dan is het vanaf de eerste keer duidelijk. Ze hebben dan al de juiste bril op. Als een personeelslid een ‘valse start’ neemt, meer vanuit [het perspectief van] ‘horen’ en dat dan veranderen, dan is het veel moeilijker, vind ik.”

horende medewerker in een school voor buitengewoon onderwijs

Dove/slechthorende gebarentalige leerkrachten spelen een cruciale rol in tweetalig inclusief onderwijs. Ze dragen bij aan het creëren van een gebarentaalleeromgeving, fungeren als **taalrolmodellen** voor gebarentaal, stimuleren leerlingen om te gebaren en zorgen voor verbetering van hun gebarentaalvaardigheden. Als **sociale en identiteitsrolmodellen** hebben ze een positief effect op het zelfvertrouwen, de identiteitsontwikkeling en het toekomstperspectief van leerlingen. Ze **vergroten het bewustzijn over doof en slechthorend zijn in de school** en delen **waardevolle ervaringen** met leerlingen en het schoolteam. De ervaringen van dove/slechthorende gebarentalige leerkrachten kunnen dienen als **‘graadmeter’ voor inclusie** in tweetalig inclusief onderwijs. Hun volwaardige participatie en volledige toegang tot informatie en communicatie heeft positieve gevolgen voor deelname en toegankelijkheid voor dove en slechthorende leerlingen. Tot slot vormen ze een **brug tussen de school en de Dovengemeenschap**. Het wordt sterk aanbevolen om actief op zoek te gaan naar (potentiële) dove/slechthorende gebarentalige leerkrachten.

Gelijkwaardigheid tussen de teamleden is een belangrijke sleutel, ook tussen dove en horende teamleden. De relatie wankelt wanneer één leerkracht over meer informatie beschikt, wat kan leiden tot een gevoel van machteloosheid, minderwaardigheid en handelingsverlegenheid bij de andere leerkracht. Daarom is het essentieel om te streven naar **gelijkheid, toegankelijkheid en informatie-uitwisseling** in het team. **Alle leden van het klasteam dragen gezamenlijk verantwoordelijkheid voor de hele klasgroep**. Bovendien staan dove en horende leerkrachten in hun gelijkwaardige relatie model voor hoe dove, slechthorende en horende kinderen met elkaar kunnen interageren en staan ze samen model voor tweetaligheid. **Alle leden van het schoolteam participeren en hebben inspraak** bij besluitvorming over didactiek en de keuze van onderwijsmethoden

Een **valkuil** is het ontstaan van een patroon waarbij één leerkracht verantwoordelijk is voor de horende leerlingen en de andere leerkracht voor de dove en slechthorende leerlingen in de klas. Een andere valkuil is het creëren van een onderscheid tussen een klastitularis en een ondersteunende leerkracht. Daarnaast is het belangrijk om de gebarentalige leerkracht niet als de enige expert op gebied van onderwijs aan dove en slechthorende leerlingen te zien.

Samenwerking in het klasteam vereist **tijd en aandacht voor planning en overleg**. Het omvat de voorbereiding, uitvoering van en reflectie over lessen. Onvoldoende overleg kan leiden tot misverstanden, frustraties, onduidelijkheid over de rollen binnen de klas en een gebrek aan voorbereiding van lessen. Het kost tijd om als team goed op elkaar afgestemd te raken, maar na verloop van tijd verbetert de samenwerking en neemt de nodige voorbereidingstijd aanzienlijk af. Andere succesfactoren voor een efficiënte samenwerking zijn **een professionele klik en een goede communicatie**, waarbij leerkrachten vlot kunnen communiceren in VGT. Samenwerken in een klasteam brengt talrijke voordelen met zich mee en bevordert de professionele ontwikkeling van de leerkrachten.

Teamteaching: samen onderweg is een zeer nuttige leidraad voor klasteams. Ook zijn er babbelkaartjes die je kan gebruiken om samen te reflecteren over teamteaching (Meirsschaut & Ruys, 2018).

4.3. Evenwichtige participatie en mix van leerlingen

Een **mix** van dove/slechthorende en horende leerlingen is belangrijk bij tweetalig inclusief onderwijs. Het streven is dat **minimaal een kwart van de leerlingen in de klas doof of slechthorend is**. De sociale voordelen van tweetalig inclusief onderwijs zijn namelijk vooral zichtbaar wanneer het aantal dove en slechthorende leerlingen groot genoeg is. Meer dove en slechthorende leeftijdsgenoten betekent ook meer kansen voor interacties in VGT, wat bijdraagt aan een gebarentaalrijke omgeving.

Er zijn verschillende strategieën om voldoende dove en slechthorende kinderen in de klas en op school te hebben. Het organiseren van **klassen die meerdere leerjaren overspannen** biedt bijvoorbeeld meer kansen om genoeg dove en slechthorende kinderen in de klassen te hebben. Daardoor vermijdt je een mogelijk tekort aan dove en slechthorende leerlingen van dezelfde leeftijdsgroep. Ook kunnen kleinere scholen minderheidsgroepen, zoals een groep dove en slechthorende leerlingen, de mogelijkheid bieden tot een evenwichtigere deelname, doordat ze zichtbaarder zijn en minder opgeslokt worden in de massa.

Daarnaast is het gunstig als een school die tweetalig inclusief onderwijs implementeert, zich op een **goede locatie** bevindt. Om voldoende dove en slechthorende leerlingen (en vaardige leerkrachten) aan te trekken, biedt een locatie in of vlakbij een grote en dichtbevolkte stad voordelen. Het is ideaal als de school gemakkelijk bereikbaar is met zowel de auto als het openbaar vervoer en als de school busvervoer kan regelen.

De school besteedt best extra aandacht aan het **verwelkomen van horende kinderen met een doof gezinslid en met VGT als één van hun thuishalen**. Hoe meer gebarentalige leeftijdsgenoten er zijn, hoe meer kansen er zijn voor de ontwikkeling van gebarentaalvaardigheden op school.

Bij vernieuwingen in het onderwijs is het betekenisvol de stemmen van de leerlingen ook te beluisteren, ook vóór de start van de implementatie van tweetalig inclusief onderwijs op school. **Evenwichtige en actieve participatie van alle leerlingen** gaat verder dan alleen informeren of bevragen van leerlingen. Het omvat ook mogelijkheden geven om mee te beslissen. Aangezien dove en slechthorende leerlingen vermoedelijk in de minderheid zullen zijn in de school of klas, is extra aandacht voor hun participatie en inspraak wenselijk.

De **Participatieladder** en de info van het project **Elke stem doet ertoe** kunnen helpen om participatie van leerlingen te bevorderen.

4.4. Een sterke en doordachte klaswerking voor alle leerlingen

Een sterke en doordachte klaswerking betekent dat de school nadenkt over hoe ze **differentiatie** kan toepassen zodat differentiatie niet leidt tot uitsluiting. Deze startersgids richt zich voornamelijk op differentiatie bij het verwerven van taalvaardigheden. Deze benadering kan de school combineren met de bestaande differentiatiepraktijken. Differentiatie is ook relevant in andere vakken en leergebieden dan taal. De differentiatiepraktijken die de school al hanteert voor verschillende vakken, kan ze vaak ook (deels) benutten voor dove/slechthorende leerlingen.

Een **krachtig universeel ontwerp** voor de hele klas vormt de basis voor een effectieve leeromgeving waarin alle leerlingen optimaal kunnen leren. Leerlingen krijgen diverse manieren om te leren aangeboden. Leerkrachten denken de leeromgeving en de klaswerking zorgvuldig uit om maximale participatie van alle leerlingen mogelijk te maken, waarbij ze vooraf rekening houden met diversiteit. Zo is er minder nood aan specifieke aanpassingen achteraf. Dat omvat ook het begrijpen van **de diversiteit binnen de groep dove en slechthorende leerlingen**, zoals beschreven onder [2.1 Wie zijn dove en slechthorende kinderen?](#).

Zorgcontinuüm

Universeel ontwerp is van toepassing in alle fasen van het zorgcontinuüm. Tweetalig inclusief onderwijs en het zorgcontinuüm waar de school al mee bekend is, staan niet los van elkaar. We beschrijven wat het zorgcontinuüm kan betekenen in deze context.

Brede basiszorg is gericht op de meeste leerlingen, inclusief de meerderheid van dove en slechthorende leerlingen en met inbegrip van de verschillende taalprofielen. **Verhoogde zorg en uitbreiding van zorg** pakt de school op

dezelfde wijze aan zoals ze dat al gebruikelijk doet. In het algemeen volgt een kleine minderheid van de kinderen in het gewoon onderwijs een **Individueel Aangepast Curriculum (IAC)**. In tweetalig inclusief onderwijs is het streven dat dit analoog geldt voor de dove en slechthorende kinderen.

Bij een vermoeden dat een leerling nood heeft aan **uitbreiding van zorg of een IAC**, bespreekt de school dat met de ouders en het CLB. Na het doorlopen van de diagnostische cyclus en in samenspraak met de ouders en mogelijk de leerling zelf kunnen ze leersteun aanvragen. Het is wenselijk dat het CLB en de leerondersteuner begrip hebben van tweetalig inclusief onderwijs, dat ondersteunen en zich bijscholen op dit gebied. Idealiter hebben leerondersteuners kennis van VGT. Als dat niet het geval is, kan het team samen kijken naar hoe de communicatie tussen de leerondersteuner, de dove/slechthorende leerling, dove/slechthorende teamleden en eventuele dove/slechthorende ouders kan verlopen.

Voor leerlingen met een IAC die niet genoeg ondersteund (kunnen) worden in de school die tweetalig inclusief onderwijs organiseert, kunnen de ouders, de school, het CLB en eventueel ook de leerling samen overwegen of een overstap naar een andere gewone school of buitengewoon onderwijs een geschikte optie is.

Deze **praktische leidraad** (Meirsschaut et al., 2015) geeft inzichten en handvaten over hoe je als school naar een universeel ontwerp toe kan werken.

Lees **hier** meer over binnenklasdifferentiatie of raadpleeg het boek “Binnenklasdifferentiatie in de praktijk: ieders leerkracht realiseren” (Struyven et al., 2019).

In deze startersgids bespreken we enkele elementen die bijdragen aan een klaswerking met een universeel ontwerp, waarin alle leerlingen, inclusief dove en slechthorende leerlingen, optimaal kunnen leren. Die elementen omvatten taalbeleid, klasgrootte, aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling en inrichting van een visueel en akoestisch vriendelijke klasruimte.

4.4.1. Taalbeleid

Bij het toepassen van een universeel ontwerp in tweetalig inclusief onderwijs voorziet de school best voldoende ruimte voor een zorgvuldige planning en uitvoering van de (taal)lessen, waarbij een rijke en stimulerende taalomgeving van groot belang is. Ze beschouwt Nederlands en VGT als gelijkwaardig en streeft naar een volwaardig tweetalig taalaanbod in beide talen als instructietalen. Het einddoel is dat leerlingen beide talen beheersen.

We bespreken hier de beoogde taalvaardigheden voor Nederlands en VGT, taaldifferentiatie en taalplanning in de lessen.

Taalvaardigheden

Om een inclusieve taalrijke omgeving te creëren, is het gunstig dat de hele klas, namelijk dove, slechthorende en horende kinderen, tweetalig onderwijs krijgt. De vereiste taalvaardigheden in het onderwijs zijn vastgelegd in **ontwikkelingsdoelen en eindtermen**. Om een tweetalige leeromgeving te waarborgen, is het gunstig dat de school voor de meerderheid van de klas, zowel voor dove, slechthorende als horende leerlingen, dezelfde ontwikkelingsdoelen en eindtermen nastreeft. Door alle leerlingen Vlaamse Gebarentaal te laten leren, ontstaat er een tweetalige gemeenschap in de klas, gedragen door alle leerlingen.

“Doven moeten Nederlands leren lezen en schrijven, dus waarom zouden horenden dan ook niet Vlaamse Gebarentaal leren? Dat is ook een meerwaarde voor hen, denk ik dan.”

dove ouder van dove kinderen

In het (ontwerp)[decreet taalafdeling Nederlands-VGT \(zie p. 56\)](#) worden ook ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor Vlaamse Gebarentaal opgenomen.

Voor dove en slechthorende leerlingen is het extra belangrijk dat zij **ten minste één taal beheersen waar ze volledige toegang toe hebben**. VGT wordt beschouwd als de meest toegankelijke taal om dove en slechthorende kinderen te ondersteunen in hun ontwikkeling. Het is ook een uiterst geschikte taal voor het bespreken, analyseren en uitleggen van taalstructuren en taalregels over de talen heen. Leerlingen ontwikkelen zo **metalinguïstisch bewustzijn** door in de schoolse context actief te reflecteren over hoe een taal is opgebouwd en hoe die kan gebruikt worden.

Onderzoek toont aan dat wanneer kinderen één of beide onderwijstalen moeten verwerven in de schoolomgeving, ze zich vaak binnen ongeveer twee jaar kunnen uitdrukken in de “sociale taal” of “informele taal”. Dat is de taal die wordt gebruikt voor persoonlijke communicatie met anderen, vooral over concrete onderwerpen. Het kost echter aanzienlijk meer tijd om vaardig te worden in de taal die gebruikt wordt in de schoolse context. Die is abstracter en vereist meer denkwerk om boodschappen te begrijpen en uit te drukken. In eerste instantie moeten kinderen **sociale taalvaardigheden** verwerven in een specifieke taal, alvorens ze **schoolse taalvaardigheden** kunnen ontwikkelen in diezelfde taal. Leerkrachten in het

tweetalig inclusief onderwijs dienen zich daarvan bewust te zijn en hun taal- en onderwijsplanning erop af te stemmen.

Wanneer een leerling aankomt op school, stelt de school eerst diens **beginsituatie voor beide talen** vast (zie [taalprofielen op p. 9](#)). Het is essentieel om zowel de taalvaardigheid in Nederlands als in VGT vast te stellen en het meten van taalvaardigheden niet te beperken tot slechts een van de twee. Daarnaast is het van belang om naar het totaalbeeld van de taalvaardigheden te kijken. In het onderwijs volgt de school de **leerwinst op het gebied van taalvaardigheden** best op, jaarlijks of twee keer per jaar. Dat kan op basis van observaties en als er geschikte (gestandaardiseerde) tests beschikbaar zijn⁶, kunnen die worden gebruikt om de beginsituatie en de vooruitgang van leerlingen in te schatten.

We bespreken hieronder wat de ontwikkeling van **taalvaardigheden voor Nederlands lezen en schrijven, Nederlands spreken en luisteren en voor Vlaamse Gebarentaal** inhoudt.

Nederlands lezen en schrijven

We noemen hier twee methodes om aanvankelijk technisch te leren lezen en schrijven:

- **Auditieve analyse-synthesemethode:** kinderen leren klanken aan letters te koppelen en geschreven woorden in stukjes te breken en omgekeerd. Die methode wordt beschouwd als de meest effectieve methode voor horende kinderen.
- **Globaalmethode:** kinderen leren woorden herkennen als geheel door naar de letters en de vorm van het woord te kijken. Door zeer veel woorden globaal te lezen, ontdekken sommige kinderen op die manier het analyse-synthesesysteem spontaan. Voor sommige dove en slechthorende kinderen kan deze methode nuttig zijn.

Beide methoden kunnen zinvol zijn in tweetalig inclusief onderwijs voor aanvankelijk leren lezen en schrijven, afhankelijk van het kind ([zie p. 35-36](#)). Factoren die een positieve invloed hebben op lees- en schrijfvaardigheden bij dove en slechthorende leerlingen zijn onder andere:

- Een goede taalbasis, die ook vanuit VGT opgebouwd kan worden.
- Een grondige woordenschatkennis en begrip van de opbouw van woorden en zinnen in geschreven taal begrijpen.

⁶ Op het moment van publicatie zijn er nog geen gestandaardiseerde testen voor VGT beschikbaar. Ook is niet iedere taaltest voor Nederlands geschikt voor ieder doof of slechthorend kind.

- Eigen motivatie om te lezen en schrijven.
- Voldoende lees- en schrijfervaringen.

De factoren zijn ook van toepassing op horende kinderen in het algemeen. Tweetalig inclusief onderwijs dient er extra aandacht voor te hebben bij dove en slechthorende kinderen. Het is ook belangrijk om vanaf de kleuterschool al zoveel mogelijk kennismaking met geschreven taal te bieden.

Deze **inspiratiegids** kan dienen ter ondersteuning bij het leren lezen. Deze gids richt zich niet specifiek op dove en slechthorende leerlingen, maar kan wel inspireren en is zeker ook nuttig voor het leren lezen bij horende kinderen.

Leerkrachten in het tweetalig onderwijs vergelijken en leggen contrasten tussen geschreven Nederlands en Vlaamse Gebarentaal, terwijl ze verbindingen en bruggen tussen deze talen creëren. Ze hebben een 'gereedschapskist' tot hun beschikking en schakelen vlot tussen VGT en geschreven bronnen, met gebruik van vingerspelling⁷, gebaren vanuit VGT, afbeeldingen, tekst, mondbeeld, gestes, **gebarenschrift** (zie p. 39), enzovoort, om leerlingen te leren lezen en schrijven. De leerkrachten hebben daarbij aandacht voor de driehoeksrelatie tussen het concept, het woord en het gebaar. Ook gebarensystemen, waarbij Nederlands wordt ondersteund door gebaren, dienen als een strategie ter ondersteuning van het leren van de Nederlandse (geschreven) taal.

Gebarensystemen, zoals Nederlands met Gebaren (NmG) en Simultane Communicatie (SimCom) worden gebruikt om gesproken taal zichtbaar te maken met gebaren. Gebarensystemen verschillen van Vlaamse Gebarentaal. Een valkuil is dat leerkrachten gebarensystemen gebruiken als instructietaal. Onderzoek heeft aangetoond dat wanneer leerkrachten tegelijkertijd spreken en gebaren, kinderen onvolledig beeld krijgen van de grammatica's van beide talen. Gebarensystemen kunnen wel gebruikt worden als strategie bij het leren lezen en schrijven, naast andere strategieën en naast communicatie in Vlaamse Gebarentaal en Nederlands.

“[Als] je gaat (...) gebaren en spreken [tegelijkertijd], dan is dat verwarrend. Ofwel spreek je dan niet juist Nederlands (...), ofwel is de grammatica van VGT niet juist.”

horende leerkracht van een school voor buitengewoon onderwijs

⁷ Bij vingerspelling worden handvormen van de vingers en de handpalm gebruikt om letters uit te beelden. Het wordt vooral gebruikt om afkortingen, namen of specifieke woorden te spellen.

Dove en slechthorende kinderen voelen zich gemotiveerd om aan hun lees- en schrijfvaardigheden te werken wanneer ze samen met horende kinderen lessen volgen. Het is echter belangrijk dat scholen, leerkrachten en kinderen zich ervan bewust zijn dat **dove en slechthorende kinderen vaak een ander tempo hebben in de ontwikkeling van lees- en schrijfvaardigheden.**

“Ze [dove en slechthorende kinderen] hebben ook een eigen ‘tijdslijn’ van hoe ze lees- en schrijfvaardigheden ontwikkelen. (...) Als ze [dove en horende kinderen] samen les krijgen, gaat men vergelijken. (...) Dove kinderen zullen zien dat horende kinderen op bepaalde vlakken misschien sneller vooruitgaan met lezen of schrijven, andere boeken lezen, terwijl dove kinderen daar nog niet vlot mee weg zijn. (...) Je kan zeggen: ‘je zal wel nog lees- en schrijfvaardigheden ontwikkelen maar niet met dezelfde tijdslijn als horende kinderen’.”

dove academicus met specialisatie tweetalig onderwijs aan dove/slechthorende kinderen

Nederlands spreken en luisteren

"Dove kinderen hebben behoefte aan taal, niet alleen aan spraak" (Hall e.a., 2019⁸). **Spraak is niet noodzakelijk** voor het verwerven en gebruiken van taal en voor cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. Het ontbreken van spreekvaardigheid heeft geen negatieve invloed op de ontwikkeling van dove en slechthorende leerlingen. Kunnen spreken en horen kan **wel een nuttig communicatiemiddel** zijn en deel uitmaken van de 'gereedschapskist' die dove en slechthorende kinderen gedurende de schoolloopbaan vullen. De mogelijkheid om te leren spreken en horen hangt sterk af van kind tot kind. Spreken en luisteren zijn niet verplicht voor dove en slechthorende kinderen, maar kunnen voor hen gezien worden als ontwikkelingsdoelen of eindtermen ter uitbreiding. Voor het leren van gesproken Nederlands is, afhankelijk van het taalprofiel, mogelijk actieve ondersteuning nodig. In de eerste plaats kunnen leerkrachten zelf ondersteunen, maar ook een tweetalige logopedist kan ondersteuning bieden. De school kan samen met de ouders bekijken om logopedie (individueel of in groepsverband) aan te bieden binnen of buiten de schooluren, afhankelijk van de regelgeving en de mogelijkheden van de school.

Hoe gaat dat dan in zijn werk? Leerkrachten en/of logopedisten kunnen informatie geven over gesproken taal, zoals over de relatie tussen klanken en letters. Zo kan het

⁸ Hall, M. L., Hall, W. C., Caselli, N. (2019). Deaf children need language, not (just) speech. *First Language* 39(4), 367-395.

leerkrachtenteam in interactie met elkaar lesgeven over klankherkenning en articulatie.

“De horende leerkracht laat klanken horen en de dove leerkracht maakt het visueel door gebaren, vingerspelling en mondbeeld. (...) Via mondbeeld kan je ook informatie geven over spraak en klanken. (...) Ik denk dat dat dan moet ingepland worden, met twee leerkrachten, die samen onderzoeken hoe klanken kunnen worden aangeboden en tegelijkertijd op een visuele manier tonen hoe (...) gesproken woorden eruitzien. Dove kinderen kunnen dan zien en horen en leren. Sommige dove kinderen met een CI kunnen daar ook profijt uit halen.”

dove academicus met specialisatie tweetalig onderwijs aan dove/slechthorende kinderen

In de Australische tweetalige inclusieve school zijn er specifieke lesmomenten waarbij alleen gesproken Engels wordt gebruikt voor activiteiten zoals bij instructie rond uitspraak en bij hardop lezen. Wanneer leerlingen daarvoor kiezen, kunnen ze ook Engels spreken bij het geven van presentaties.

In sommige scholen voor tweetalig inclusief onderwijs in het buitenland wordt logopedie aangeboden tijdens de schooluren. Andere scholen faciliteren logopedie buiten de schooluren. Naast hoortraining kunnen dove en slechthorende kinderen ook spraak- en taaltraining krijgen tijdens de logopediesessies, waarbij ze werken aan hun articulatie en spraakverstaanbaarheid.

Vlaamse Gebarentaal gebaren en aflezen

Vlaamse Gebarentaal is **toegankelijk** voor alle kinderen in het tweetalig inclusief onderwijs. Wanneer leerlingen bij inschrijving nog geen VGT kennen, verwerven ze die door **onderdompeling in een gebarentaalrijke omgeving**, met gebarentalige leeftijdsgenoten en leerkrachten. Naast zich vloeiend kunnen uitdrukken, begrijpen en interageren in VGT, houdt het ontwikkelen van VGT-vaardigheden dat leerlingen ook leren over grammaticale en structurele aspecten van VGT, een gebarenschat opbouwen en VGT-poëzie en -verhalen verkennen. Met andere woorden, **de taalvakken VGT en Nederlands behandelen gelijk(w)aardige onderwerpen**, maar doen dat elk op een andere manier of in een verschillende vorm.

Voor het vak VGT kunnen leerlingen regelmatig video's in VGT bekijken en hun eigen VGT-expressie opnemen. Daarvoor zijn er **beeldschermen** nodig om opnames te kunnen afspelen (tablets, computers of laptops en projectoren of

smartboards) en (toestellen met) **camera's** om opnames uit te voeren. Video's opnemen en bekijken kan bovendien ook bij andere lessen dan taallessen, bv. bij een samenvatting van een les wereldoriëntatie (WO).

In 2011 zijn er leerlijnen ontwikkeld voor Vlaamse Gebarentaal (Matthijs & Vlerick, 2011). Die kunnen dienen als ondersteuning voor het aanbieden van VGT als taalvak en voor het behalen van ontwikkelingsdoelen en eindtermen. Enkele scholen voor buitengewoon onderwijs maken er gebruik van.

Gebarenschrift?

Gebarenschrift is een visueel schrijfsysteem voor gebarentalen, maar is niet universeel of gestandaardiseerd. Het wordt zelden gebruikt buiten de onderwijscontext. Hoewel sommige scholen voor buitengewoon onderwijs gebarenschrift gebruiken, zijn niet alle gebarentalige leerkrachten bekend met het lezen en schrijven ervan. Gebarenschrift kan leerlingen helpen bij het opbouwen van metalinguïstische kennis en begrip van grammaticale verschillen tussen Nederlands en VGT. Het kan leerinhouden in VGT 'op papier' weergeven, naast geschreven Nederlands. Er is geen bewijs voor de effectiviteit ervan in het onderwijs, maar het kan een nuttig hulpmiddel zijn. Het kan een strategie vormen die het verwerven van taalvaardigheden ondersteunt. Ook kan het inhoudelijke kennis in VGT schriftelijk weergeven.

Taaldifferentiatie

Hier lees je suggesties voor de mogelijke aanpak om de ontwikkeling van de beschreven vaardigheden te stimuleren, op basis van de verschillende taalprofielen van dove en slechthorende kinderen. Het is echter belangrijk om altijd individueel te kijken en verschillende technieken en benaderingen te combineren. De leerkracht stemt de instructie af op de specifieke behoeften van elk kind. Voor dove en slechthorende kinderen bekijken school en ouders samen of het optioneel is om te streven naar het behalen van bepaalde ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor gesproken Nederlands, afhankelijk van hun individuele situatie.

In deze startersgids gaan we ervan uit dat scholen in hun brede basiszorg al een aanpak tot differentiatie in methodes voor hun leerlingen hebben ontwikkeld. Die differentiatie kan ook effectief zijn voor dove en slechthorende kinderen, maar we gaan er niet expliciet verder op in in deze gids.

Wanneer we de taalprofielen bekijken voor lezen en schrijven en gebarentaalvaardigheden, dan bekommen we onderstaande differentiatiemogelijkheden.

Arian

Nederlands: vloeiend/goed - **VGT:** geen/weinig

Leren lezen via de analyse-synthesemethode. Deze kinderen kunnen mogelijk meer moeilijkheden ervaren met woorden die auditief of via spraakafzien erg op elkaar lijken, afhankelijk van hoe goed hun CI's werken. Ze hebben dan extra ondersteuning nodig, zoals het creëren van een optimale luistersituatie voor analyse-synthese. Wanneer kinderen onvoldoende VGT begrijpen bij lessen in VGT, kunnen leerkrachten achteraf individueel uitleg geven in het Nederlands. Ondertussen leren deze kinderen actief te kijken naar VGT en ervan te leren.

Bella

Nederlands: geen/weinig - **VGT:** vloeiend/goed

Bella bezit een goede receptieve en productieve taalbasis VGT van waaruit de school kan vertrekken voor instructie en ontwikkeling van andere taalvaardigheden. Bella leert lezen in het Nederlands via de globaalmethode, terwijl ze gebaart in VGT. Leerkrachten zetten daarbij sterk in op verschillende methoden en strategieën om bruggen te leggen tussen VGT en Nederlands, zoals bv. vingerspelling en visuele ondersteuning. Extra aandacht voor het ontwikkelen van een woordenschat in het Nederlands is wenselijk. Bella's interesse voor lezen en schrijven kan het team aanwakkeren in en samen met de klasgroep.

Daan

Nederlands: geen/weinig - **VGT:** geen/weinig

Daan blijkt onvoldoende taalfundamenten te hebben. De leerkrachten zetten daarom bij voorkeur eerst sterk in op de verwerving van VGT. Dat kan via een taalbad en/of aanvullende expliciete taalinstructies in de klasgroep. De reden om sterk in te zetten op een goede VGT-taalbasis blijkt duidelijk bij de ontwikkeling van lees- en schrijf-vaardigheden. Daan leert lezen via de globaalmethode voor gekende concepten, bv. wanneer hij het Nederlandstalige woord kent. Bij onbekende concepten en woorden leert Daan lezen door middel van gesproken taal met ondersteuning van gebaren of andere strategieën om bruggen te leggen zoals voor Bella. Succes is niet gegarandeerd, omdat kinderen zoals Daan vaak de gebarentaalterm nog niet kennen bij aanvang van het leren lezen. Daan kan soms woorden perfect uitspreken, maar begrijpt ze niet. Begrijpend lezen kan ook een uitdaging vormen voor Daan.

Celine**Nederlands:** vloeiend/goed - **VGT:** vloeiend/goed

Leerkrachten kunnen een beroep doen op de methodes beschreven voor Arian en Bella, afhankelijk van de individuele mogelijkheden.

Taalplanning in de lessen: hoe, wanneer en door wie?

Toegang tot taal, recht op informatie, gelijkwaardige participatie en differentiatie staan bij taalplanning centraal.

Voor taalvakken en niet-taalvakken kijkt de school **zorgvuldig naar de aanpak en wie de instructie verzorgt**. Een **balans** tussen de gebruikte (instructie)talen en de tijd die aan beide talen wordt besteed, is belangrijk. Daarbij let de school ook op **toegang** tot de verschillende talen.

Het talenaanbod dient zich enerzijds te richten op onderwijs over talen. Dat is **expliciet talenonderwijs** waarbij kinderen bijvoorbeeld kennis opdoen over meervoudsvorming of de vervoeging van werkwoorden. Anderzijds leren kinderen talen te gebruiken door boodschappen te begrijpen en uit te drukken. Dat kan in de taalvakken of taallessen, maar ook voor andere vakinhouden, bijvoorbeeld bij wiskunde of wereldoriëntatie. Dat is **impliciet talenonderwijs**. Een aandachtspunt is om ervoor te zorgen dat niet alle lessen pure taallessen (expliciet taalonderwijs) worden. Als leerlingen enkel expliciet talenonderwijs krijgen, dan bouwen ze veel kennis over taal op, maar leren ze niet hoe ze die kennis kunnen toepassen bij het uitdrukken en begrijpen van (leer)inhoud.

Leerkrachten kunnen leerlingen op bepaalde momenten (bijvoorbeeld bij WO of wiskunde, afhankelijk van de leerinhoud, het doel en de leeftijd) laten kiezen in welke taal ze bijvoorbeeld een opdracht maken of een toets afleggen. De toetsing van het werk en de inhoud gebeurt dan onafhankelijk van de taal.

Daarnaast denkt het schoolteam na over het evenwicht tussen de talen en de toegang tot talen op de speelplaats, in de refter, tijdens schooluitstappen, bij schoolfeesten,...

Er zijn **verschillende groepeeringsvormen mogelijk in verschillende situaties, met mogelijke verschillen over de (leer)jaren heen**. Werken met kleinere groepjes

maakt deel uit van differentiatie. Zo kunnen leerkrachten heterogene en homogene groepen samenstellen, met teamteaching en peer tutoring of peer-assisted learning. Soms kan het nodig zijn om groepen te splitsen en het lessenrooster (tijdelijk) aan te passen, bijvoorbeeld voor gesproken Nederlands, geschreven Nederlands en VGT.

Een aandachtspunt is om verschillende soorten groepen samen te stellen in de klas, afhankelijk van het doel van de les en afhankelijk van de leerlingen. Wanneer leerkrachten de klas steeds in dezelfde groepen indelen, kan dat namelijk de kloof tussen de groepen vergroten en tot stigmatisering leiden.

“Ik leg dan een opdracht uit in gebarentaal voor alle kinderen die in de klas zitten en dan in gesproken Nederlands. Dus iedereen die hoort, kan dat ook horen. (...) Leerlingen die niks horen hebben de opdracht al mee. (...) Ik zeg: ‘deze leerling heeft niet kunnen volgen [in VGT], dus ik ga het nu uitleggen in gesproken Nederlands’. Dan kan iedereen starten en kan iedereen volgen.”

horende leerkracht van een school voor buitengewoon onderwijs

“Het beleid is: als iedereen kan spreken, dan kan er gesproken worden in de groep, maar als dat niet het geval is, is de gemeenschappelijke taal in de klas gebarentaal, want iedereen kan gebarentaal. Voor (...) taal (...) in de gesproken vorm kunnen parallelgroepen gemaakt worden voor bepaalde lesblokken: de ene groep les in (...) gebarentaal, de andere groep les in gesproken taal indien gewenst.”

dove academicus met specialisatie tweetalig onderwijs aan dove en slechthorende kinderen

*In een Canadese school met een tweetalig inclusief onderwijsaanbod krijgen leerlingen **een halve dag les in gebarentaal en een halve dag in gesproken taal**. In de kleuterklassen krijgen de leerlingen in de voormiddag lessen in gesproken taal en in de namiddag in gebarentaal. Geschreven taal komt de hele dag aan bod. Vanaf het eerste leerjaar krijgen de leerlingen vakken in beide talen, bv. Rekenen in gebarentaal en WO in gesproken taal. In de loop van de jaren wisselen de combinaties van leerkrachten en vakken, zodat leerlingen alle vakken zeker in beide talen krijgen. Indien nodig herhaalt een teamlid de instructie in de andere taal om ervoor te zorgen dat alle leerlingen toegang hebben tot de instructietaal.*

De school heeft de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen dat **elke leerling gelijkwaardig kan participeren en communiceren in de klas en op school**. Een

uitdaging in tweetalig inclusief onderwijs is het vinden van een goede balans tussen de twee talen, **omdat in de praktijk de gesproken taal vaak de overhand heeft**. Dat kan leiden tot een beperkte toegankelijkheid van het schoolgebeuren voor zowel dove en slechthorende personeelsleden als leerlingen. Er is bezorgdheid dat zij zich buitengesloten kunnen voelen wanneer er voornamelijk gesproken taal wordt gebruikt, wat hun participatie bemoeilijkt. Dat benadrukt het belang van een **taalbeleid en gemeenschappelijke afspraken** binnen de school om **gelijke toegang en respect** voor beide talen en voor dove en slechthorende mensen te waarborgen. Daarnaast is het van belang dat er voldoende mogelijkheden zijn voor ieder lid van het schoolteam en iedere leerling om VGT te verwerven en hun taalvaardigheden te verbeteren.

“De aandacht van horende leerkrachten wordt vooral getrokken door gesproken taal, en dove kinderen vallen dan uit de boot, begrijpen niet wat er gezegd wordt. Ze missen dan informatie.”

horende dove academicus met specialisatie tweetalig onderwijs voor dove en slechthorende kinderen

“Mijn visie is dat als er dove mensen aanwezig zijn, je altijd moet gebaren. (...) Stel dat horende leerkrachten onderling babbelen, begrijpt een doof kind daar niets van. (...) Als leerkrachten (...) gebaren, kunnen kinderen leren hoe volwassenen communiceren.”

horende leerondersteuner

“Uit mijn ervaring, (...) met mijn zoon, als hij bijvoorbeeld een kindje ontmoet dat slechthorend is, dat kan praten en kan horen, dan zegt het kindje: ‘ja, ik kan praten’ (...). Als mijn zoon gebaart, antwoordt het kindje door te spreken (..), terwijl het kindje kan gebaren. (...) In de klas heb je dan het risico dat je twee groepen krijgt waarbij de ene groep kinderen zegt: ‘ik kan praten en jij niet’, en zich beter voelt dan kinderen in de andere groep. De kinderen van de andere groep kunnen zich daardoor onderdrukt voelen.”

dove ouder van dove kinderen

4.4.2. Klasgrootte

Onderzoek is niet eenduidig over de invloed van klasgrootte op leren. Sommige onderzoeken vinden een verband tussen participatie van dove en slechthorende kinderen en de grootte van de groep, namelijk dat **dove en slechthorende kinderen beter participeren in kleinere groepen**. Daarom kan het voordelig zijn voor deze kinderen om les te krijgen in kleinere groepen, of dat nu binnen grotere klassen is of niet. Leerkrachten in scholen voor buitengewoon onderwijs die deelnamen aan het onderzoek geven over het algemeen de voorkeur aan kleinere klasgroepen. Ze gaven aan dat een klasgrootte van 8 à 10 kinderen ideaal is. Op die manier blijft de klasomgeving ook voor alle kinderen (visueel) toegankelijk.

De school kan bekijken of en hoe ze kleinere klasgroepen kan samenstellen en/of voldoende momenten inplannen waarbij de klas in kleinere groepen werkt. Daarbij kan de school profiteren van de mogelijkheden en voordelen van teamteaching.

4.4.3. Aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling

Naast de taalgerelateerde randvoorwaarden gerelateerd aan tweetalig inclusief onderwijs, is het relevant dat de school aandacht besteedt aan de ontwikkeling van een gezond zelfbeeld en de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. Dat wordt weerspiegeld in de ontwikkelingsdoelen van het kleuteronderwijs en eindtermen van het lager onderwijs. Die doelen zijn gelijkwaardig aan de ontwikkeling van doelen gericht op schoolse vaardigheden. Bij tweetalig inclusief onderwijs is er **extra aandacht nodig voor de ontwikkeling van een positief (zelf)beeld met betrekking tot doof, slechthorend of horend zijn bij alle kinderen.**

Dovencultuur?

In verschillende scholen voor buitengewoon onderwijs in Vlaanderen wordt het vak Dovencultuur aangeboden als apart vak en/of geïntegreerd in verschillende vakken. Zo komt tijdens lessen WO bijvoorbeeld aan bod hoe dove en slechthorende mensen de Tweede Wereldoorlog hebben ervaren en is er aandacht voor beroemde dove/slechthorende gebarentalige rolmodellen. Daarnaast bespreekt de klas hoe dove en slechthorende mensen zich kunnen bewegen in de maatschappij en waar dove en slechthorende mensen elkaar kunnen ontmoeten.

Het (ontwerp)decreet taalafdeling Nederlands-VGT (zie p. 56) bevat ontwikkelingsdoelen en eindtermen voor Dovencultuur

“[Er is] ook [aandacht nodig] voor hun persoonlijke ontwikkeling en daarmee bedoel ik zelfvertrouwen, veerkracht en een [positief] zelfbeeld kweken, hoe omgaan met andere kinderen, hoe met hen samen te werken, te communiceren. De meeste dove kinderen hebben horende ouders, zoals ik. (.. .) Je moet dan echt sociale vaardigheden leren. (...) Communicatiebarrières die je tegenkomt hebben ook invloed op je sociale vaardigheden, op hoe je communiceert (...). Dat moet standaard in de school aanwezig zijn. Ik denk dat dat ook voor horende kinderen geldt.”

dove ouder van dove kinderen

We noemen enkele aspecten die kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van een positief zelfbeeld en een beeld van dove en slechthorende mensen in het algemeen. De aanwezigheid van dove/slechthorende rolmodellen op school en het uitnodigen van dove/slechthorende mensen op school kan een bijdrage leveren aan dat (zelf)beeld.

“Er moeten genoeg dove rolmodellen aanwezig zijn (...) ook [doof] poets- en secretariaatspersoneel (...). Niet alleen een dove juf, omdat de wereld niet enkel uit dove juffen bestaat, maar dove mensen ook andere beroepen uitoefenen.”

horende leerkracht op een school voor buitengewoon onderwijs

Het kan wenselijk zijn om **systematisch een aantal aparte lessen of (leer)activiteiten in te plannen, zodat dove en slechthorende kinderen de mogelijkheid hebben om samen te zijn met leeftijdsgenoten die vergelijkbare ervaringen hebben, los van andere kinderen.** Zij kunnen dan hun ervaringen delen en met elkaar en de (dove) leerkracht in gesprek gaan. De school kan zo een veilige ruimte creëren waarin zij zich volledig op hun gemak voelen, naast hun deelname in gemengde klassen. Zo hebben **horende kinderen**, ook horende kinderen van dove/slechthorende ouders met VGT als thuistaal, mogelijk **behoefte aan situaties waarin ze vrijuit kunnen spreken** (zowel letterlijk als figuurlijk) met andere horende kinderen. Ook voor hen kan de school een veilige ruimte creëren. Dat doet uiteraard geen afbreuk aan inclusie in het tweetalig onderwijsaanbod.

“(...) een ‘oase’, een plek waar ze op adem kunnen komen, zichzelf kunnen zijn, waar ze geen ‘masker’ moeten opzetten om ‘zich horend te gedragen’ en waar ze met elkaar kunnen uitwisselen over hoe om te gaan met horende mensen.”

dove academicus met specialisatie tweetalig onderwijs aan dove en slechthorende kinderen

“De houding van horende leerkrachten is ook belangrijk voor een ‘safe space’ voor de dove leerlingen en dove leerkrachten en uiteraard hieruit volgend ook de houding van horende kinderen in de klasgroep. Er is een basisattitude nodig en respect in de klasgroep.”

doof lid van het onderzoeksconsortium

Een ander aspect is **tonen hoe dove en slechthorende mensen zich kunnen bewegen in de maatschappij.** Daarbij spelen dove/slechthorende gebarentalige leerkrachten een belangrijke rol. Hun ervaring en perspectief kunnen helpen bij het ontwikkelen van vaardigheden, strategieën en attitudes om deel te nemen aan het schoolleven en aan de samenleving.

”

“Beurt afwachten in de klas, hoe gaat dat in zijn werk, etcetera. Ik vind dat er ook extra aandacht moet voor zijn. Ook ‘Hoe ga ik om met horende kinderen?’, ‘Hoe eis ik mijn plekje wel op in de maatschappij zonder te veel aanwezig te zijn?’ Het zou eigenlijk voor mij een zachte weerspiegeling [van de maatschappij] moeten zijn van hoe je relaties opbouwt.”

horende ouder van een slechthorend kind

”

“Ik denk dat het qua inhoud van de lessen ook belangrijk is om aandacht te hebben voor de ontwikkeling van een dove identiteit (...). ‘Wie ben ik?’ ‘Wat betekent het om te functioneren in de dovenwereld?’ (...) We zien dat er leerlingen zijn die (...) identiteitsproblemen hebben, ze weten niet wie ze zijn, hoe ze in de maatschappij moeten navigeren.”

horende leerkracht op een school voor buitengewoon onderwijs

4.4.4. Visueel en akoestisch vriendelijke klasruimte

Bij tweetalig inclusief onderwijs is communicatie in gebarentaal, een visuele taal, belangrijk. Daarom moeten alle actoren in de klas elkaar goed kunnen zien. **Als de klasruimte daarop niet goed is afgestemd, kan dat het leerproces verstoren.** Daarnaast kan de klasruimte **invloed** hebben **op het gedrag en de betrokkenheid van leerlingen**. Onderzoek heeft aangetoond dat aanpassingen in de klasomgeving kunnen zorgen voor meer betrokkenheid bij het leren en minder storend gedrag bij dove en slechthorende leerlingen. We beschrijven enkele aspecten waar de school best rekening mee houdt bij de inrichting van de (klas)lokalen.

Dove en slechthorende kinderen met hoortoestellen of CI's hebben nood aan een **akoestisch vriendelijke omgeving**. Geluiden die weerkaatsen, kunnen zeer storend zijn voor die leerlingen. Het is ideaal om materialen en oppervlakken te gebruiken (o.a. voor vloeren en plafonds) die geluid zo min mogelijk weerkaatsen en juist absorberen. Het is raadzaam om niet alleen oplossingen te zoeken voor een optimale luisteromgeving in het klaslokaal, maar ook voor andere ruimtes zoals de speelplaats, refter en turnzaal. Een ringleiding⁹ of het gebruik van draadloze microfoonsystemen (FM-systemen) dragen ook bij aan een optimaal luisterklimaat.

Een visueel vriendelijke klasruimte zorgt ervoor dat leerlingen **toegang hebben tot visuele informatie en communicatie**.

“Turnzalen, denk ik, zijn ook wel belangrijk. Daar krijgen we ook wel feedback van een leerling bij ons die slechthorend is, dat dat vaak ook wel pijn doet [aan de oren] als kinderen allemaal met een basketbal aan het dribbelen zijn.”

(horende zorgcoördinator in een gewone school)

Een **goede verlichting** in de klas **zonder reflecties of tegenlicht** en lichte kleuren op de muren dragen bij aan een goede lichtomgeving. Bij het projecteren van leermateriaal, waarbij de klas verduisterd wordt, kan de school oplossingen zoeken voor de zichtbaarheid van leerlingen en de leerkracht.

Een **schoolbel en brandalarm met zwaai- of flitslicht** in en buiten de klas kunnen dienen als waarschuwings- en communicatiesignalen. De lichtschaakelaar kan gebruikt worden om de aandacht van de groep te krijgen, door met licht te

⁹ Een ringleiding is een systeem met een draad in een lusvormige vorm rondom een ruimte. Het is een draadloos systeem dat geluid (vanuit de microfoon, radio, televisie of computer) direct naar hoortoestellen en cochleaire implantaten stuurt, waardoor dove en slechthorende mensen spraak beter kunnen verstaan zonder hinder van omgevingsgeluid.

flikkeren, ter vervanging van of als aanvulling op roepen.

Deuren met vensters zorgen ervoor dat dove en slechthorende mensen kunnen zien of iemand nadert, aangezien ze dat niet kunnen horen. Bolle spiegels, bijvoorbeeld in de hoeken van het klaslokaal of boven het schoolbord, kunnen eraan bijdragen dat alle leerlingen goed kunnen zien wat er in de klas gebeurt.

Qua **opstelling van de klasruimte** is het essentieel dat de leerkracht en het bord goed zichtbaar zijn, terwijl leerlingen ook interacties tussen klasgenoten en de leerkracht kunnen volgen. Daarom zijn opstellingen met rijen schoolbanken niet ideaal, maar is het plaatsen van schoolbanken in een halve cirkel of U-vorm aanbevolen. Flexibiliteit en aanpasbaarheid van klaslokalen dragen bij aan verschillende leermethoden, doelen en groeperingsvormen. Daarbij zijn verplaatsbare meubels zoals stoelen, banken, borden en kasten handig. In de klas of school kunnen leerkrachten verschillende hoeken of ruimtes inrichten, zoals een ruimte voor zelfstandig werk, een leeshoek, een gemeenschappelijke werk- of speeltafel en een ruimte voor klassikale instructie. Door de leeromgeving fysiek goed in te delen, kunnen ze differentiatie en teamteaching op een efficiënte manier toepassen.

4.5. Partnerschap tussen school en ouders

Een **goede samenwerking tussen school en ouders** is een succesfactor voor tweetalig inclusief onderwijs. Onderzoek toont aan dat betrokkenheid van ouders een positief effect heeft op de leerresultaten van leerlingen. Daarnaast laat ander onderzoek zien dat actieve betrokkenheid van ouders aan de onderwijsloopbaan van hun doof/slechthorend kind een positieve invloed heeft op hun lees- en schrijfvaardigheden. Daarnaast is er ook aandacht nodig voor participatie van zowel horende als dove/slechthorende ouders op alle niveaus van de participatieladder.

Verschillende dovenscholen en scholen met een tweetalig inclusief onderwijsaanbod in binnen- en buitenland bieden ouders van dove en slechthorende kinderen lessen gebarentaal aan. De school kan ouders ook regelmatig informeren over tweetalig onderwijs en opvoeding, bijvoorbeeld door middel van infoavonden (met tolken VGT-Nederlands), aangezien ouders zich soms onzeker voelen daarover. Om ouders te bereiken, kan de school ook gebruik maken van digitale kanalen zoals WhatsApp. Op die manier kunnen ouders thuis de verwerving van beide talen mee stimuleren en ondersteunen, wat bij hun kinderen kan bijdragen tot leerwinst en leermotivatie ten opzichte van beide talen.

“Er kunnen voor ouders in groep activiteiten georganiseerd worden waar ze VGT leren. Veel dove kinderen hebben horende ouders. Daar kunnen ze [de ouders] verbinden met elkaar. (...) Dan heb je ook het bijkomend effect dat ze meer doofbewust worden.”

horende leerondersteuner

“Als ouder heb je niet altijd de tijd en mogelijkheid om VGT te leren, maar de school zorgt er nu wel voor dat we via WhatsApp na elk thema gebarenfilmpjes krijgen van de woordjes die geleerd werden.”

horende ouder van een doof kind

Alle ouders hebben behoefte aan **helderheid over de schoolvisie** over tweetalig inclusief onderwijs. Ouders willen graag duidelijkheid over hoe de school dit onderwijs in de praktijk brengt, zoals hoeveel tijd leerkrachten in de klas besteden aan Nederlands en Vlaamse Gebarentaal (VGT), hoe ze gesproken Nederlands aanbieden en wat de inhoud van het curriculum is. **Transparante informatie** stelt ouders in staat om weloverwogen beslissingen te nemen over het wel of niet kiezen

voor dit type onderwijs en voorkomt verrassingen achteraf.

De school streeft best naar een evenwichtige benadering waarbij ze **rekening houdt met de input en verwachtingen van ouders, terwijl ze ook de visie, het beleid en de planning respecteert en bewaakt**. Ouders informeren over tweetalig inclusief onderwijs en het leerproces van kinderen is daarbij waardevol, omdat ouders zich vaak onzeker voelen over de ontwikkeling van hun kinderen.

”

“Als wij zeggen ‘kijk, we zien dat ons kind dit of dat nodig heeft, het is beter om het (...) zo te doen’, dan staat de school daarvoor open en dan passen ze zich aan als dat nodig blijkt. Het is niet dat de school zegt: ‘wij werken zo, dus het moet zo zijn.’ Als ouders denken dat er iets beter kan voor hun kind, is het belangrijk dat de school bereid is om te luisteren en te kijken wat er haalbaar is.”

dove ouder van dove kinderen

”

“Belangrijk is om ook de brug te maken met de ouders thuis en hen dus ook dezelfde bril aan te bieden (...), dat zij hun kind naar waarde kunnen schatten doorheen deze bril.”

horende medewerker in een school voor buitengewoon onderwijs

Tips rond verbindend samenwerken met ouders lees je hier: [**Samenwerken met ouders, moet dat nu echt?**](#)

4.6. Versterking door externe bondgenoten

Het succes van tweetalig inclusief onderwijs hangt mee af van de **samenwerking met en versterking door externe bondgenoten**. De school hoeft niet alles te weten of te kunnen. Ze kan rekenen op de bijdragen van diverse externe partners aan de ontwikkeling en kwaliteit van tweetalig inclusief onderwijs. Die partners kunnen onder andere waardevolle netwerken hebben, expertise en kennis inbrengen en bijdragen aan onderzoek op dit gebied. In de volgende lijst geven we verschillende mogelijke doelen van partnerschappen en voorbeelden van potentiële externe bondgenoten. Het is van belang dat externe bondgenoten begrip hebben van tweetalig inclusief onderwijs en dit ondersteunen.

Mogelijke doelen van partnerschappen:

- Traject- en procesbegeleiding
- Professionalisering, kennis- en expertisedeling (opleiding, professionaliseringsactiviteiten, coaching, collegiale uitwisseling, intervisie)
- Delen van leermateriaal
- Netwerkuitbreiding
- Onderzoek
- Brug met de Dovengemeenschap (bv. voor het bereiken van dove/slechthorende gebarentalige rolmodellen)
- Bekendmaking van scholen die tweetalig inclusief onderwijs aanbieden
- Samenwerking rond paramedische ondersteuning en therapieën

Voorbeelden van potentiële externe bondgenoten:

- Pedagogische begeleidingsdiensten van de onderwijskoepels
- Centra voor leerlingenbegeleiding (CLB's)
- Leersteuncentra
- Scholen buitengewoon onderwijs
- Hoger onderwijsinstellingen in binnen- en buitenland (bv. hogescholen met lerarenopleidingen zoals Arteveldehogeschool, Vakgroep Taalkunde en Steunpunt Diversiteit en Leren van UGent, KULeuven taalgroep VGT, Université de Namur, Gallaudet University in Washington DC,...)
- Kennis- en expertisecentrum Vlaams GebarentaalCentrum
- Doof Vlaanderen, federatie van Vlaamse Dovenorganisaties
- Verenigingen Doof & Gezin, Doof & Jong en andere dovenclubs
- Welzijnsorganisaties zoals revalidatiecentra, multifunctionele centra (MFC), thuisbegeleidingsdiensten en andere therapeutische diensten

- Scholen in het buitenland. Voor inspiratie kan je in bijlagen van het wetenschappelijk rapport een overzicht vinden van scholen die wij vonden in de literatuur.
- ...

5. Samen op taalreis: stap voor stap naar een tweetalige inclusieve school

Is jouw school geïnteresseerd in tweetalig inclusief onderwijs? Wil je weten wat de eerste stappen zijn om het toe te passen? In dit hoofdstuk presenteren we een praktisch stappenplan waarbij we de metafoor van de taalreis gebruiken om je te begeleiden.

Hieronder zie je een schematische weergave van de stappen:

Deze stappen kunnen je vertrouwd lijken, omdat ze overeenkomen met planmatig werken en de cyclus van handelingsplanning¹⁰. Bij individuele handelingsplanning begint een team meestal met het begrijpen van de individuele noden en mogelijkheden van een leerling, om vervolgens doelen te formuleren. Bij het implementeren van tweetalig inclusief onderwijs vertrekt het team niet vanuit individuele leerlingen, maar richt de school zich op het ontwikkelen van een universeel ontwerp waarin verschillende (toekomstige) dove, slechthorende en horende leerlingen tweetalig onderwijs kunnen volgen. Daarbij is het raadzaam om eerst samen met collega's te reflecteren over wat je wilt bereiken. Vervolgens ga je kijken naar de beschikbare middelen, zoals materiaal, leerkrachten, kennis en vaardigheden in jouw school. Dan bereid je je verder voor, voer je het plan uit, evalueer je je werking en stuur je die bij. Dat is een cyclus die je steeds opnieuw zal doorlopen. Doorheen dit cyclisch proces komt het schoolteam voortdurend nieuwe leer- en groeikansen tegen.

Op dit moment wordt er gewerkt aan een **decreet** om het organiseren van een **taalafdeling Nederlands-VGT** voor gewone basisscholen mogelijk te maken. Daarin zal regelgeving staan rond onder andere omkadering, werkingsmiddelen, toelatingsvoorwaarden van leerlingen en de aanvraagprocedure om deze taalafdeling te mogen inrichten. Het decreet is principieel goedgekeurd in een eerste fase en moet nog een verdere weg afleggen voordat het definitief wordt aangenomen. De vooropgestelde timing is dat het decreet operationeel is vanaf schooljaar 2024-2025.

Bij elke stap in het proces is het belangrijk om na te denken over de manier waarop alle leden van het schoolteam, ouders en leerlingen, zowel doof/slechthorend als horend, kunnen participeren. Daarbij kan de participatieladder als leidraad dienen.

De **Participatieladder** van Wilcox en de info van het project **Elke stem doet ertoe** kunnen helpen om participatie van iedere betrokkene te bevorderen.

¹⁰ Handelingsplanning is een proces waarbij op basis van de noden en mogelijkheden van een individuele leerling, een plan wordt opgesteld om diens doelen te bereiken.

5.1. Doelbepaling

Zit als schoolteam rond de tafel en bepaal samen het doel, of de bestemming van je taalreis.

- Wat betekent tweetalig inclusief onderwijs voor ons?
- Waarom willen we tweetalig onderwijs realiseren?
- Wat willen we bereiken met tweetalig onderwijs?

Tip: stel een trekkersgroep samen die een goede vertegenwoordiging van het schoolteam vormt, die zich enthousiast en gemotiveerd buigt over de implementatie van tweetalig inclusief onderwijs en die de belangen van iedere betrokkene behartigt.

5.2. Beginsituatie

Verken wat je schoolteam al in zijn rugzak heeft zitten om toe te werken naar de afgesproken bestemming. Benoem wie de reisgenoten zijn. Neem ook de tijd om te bespreken welke extra bagage je schoolteam nog nodig heeft om de bestemming succesvol te bereiken.

1. Wat is de visie van de school op zorg en ondersteuning, inclusie, differentiatie en meertaligheid?
2. Wie maakt er deel uit van het schoolteam? (zie [tabel p. 24-26](#))
  - Welke functies hebben we al in huis?
  - Welke kennis en vaardigheden heeft ieder teamlid?
  - Welke kennis en vaardigheden hebben we nog niet in huis?
3. Wie zijn onze leerlingen?
  - Zijn er al dove en slechthorende leerlingen?
  - Zijn er horende leerlingen met een doof gezinslid?
  - Wie zijn onze andere horende leerlingen?
  - Welke leerlingen hebben specifieke onderwijsbehoeften?
  - Hoeveel meertalige leerlingen hebben we?
4. Wie zijn onze bondgenoten?
  - Welke kennis en vaardigheden hebben zij? (zie [Bondgenoten p. 52](#))
  - Met welke doeleinden werken we samen met hen? Welke werkmiddelen, lestijden, professionaleringsmiddelen,... hebben we tot onze beschikking?
5. Hoe delen we onze klassen in?
6. Hoe differentiëren we?
  - Hoe realiseren we het zorgcontinuüm?
  - Op welke manier geven we onderwijs aan gebarentalige leerlingen?
  - Hoe geven we onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften?
7. Hoe zien onze ruimtes, onze infrastructuur en klasinrichting eruit? (zie [Visueel en akoestisch vriendelijke klasruimte p. 48](#))

5.3. Voorbereiding

Bij deze taalreis gaat het niet om "going with the flow", maar om doordacht werken aan een goede planning en voorbereiding. De planning kan je best inbedden in bestaande plannen, zoals het schoolwerkplan en het professionaliseringsplan. Neem de tijd om te kijken naar de bestaande plannen en sluit erop aan voor je taalreis.

De zeven tussenstappen die je school hierbij onderneemt zijn de volgende:

Tussenstap 1: breng externe bondgenoten samen

Bij het verkennen van de beginsituatie (stap 2) heb je als schoolteam al nagedacht over je externe bondgenoten. Nu is het tijd om te bekijken **welke nieuwe bondgenoten** jullie kunnen versterken. Het is belangrijk om bondgenoten te vinden die bekend zijn met tweetalig inclusief onderwijs en het schoolteam kunnen ondersteunen in dit proces. De partners van dit onderzoeksproject kunnen je leiden naar de nodige contactpersonen (zie [06. Wegwijzer](#)). Mogelijke bondgenoten en waarrond je met wie kan samenwerken, vind je onder [4.6. Bondgenoten](#).

- Welke bondgenoten dragen bij aan het bereiken van onze reisbestemming?
- Welke samenwerking willen we aangaan met welke bondgenoot? Wie kan wat voor ons betekenen?

Breng alle bondgenoten samen, zowel bestaande als nieuwe. Bepaal samen de rollen die ze kunnen vervullen. Maak duidelijke afspraken over de verwachtingen en de manier waarop jullie zullen samenwerken. Dat kan bijvoorbeeld in een stuurgroep, kernteam of beleidsteam, of door af te spreken dat je bondgenoten kan raadplegen of samenroepen "op verzoek". Bondgenoten die nog geen kennis hebben over tweetalig inclusief onderwijs, kunnen de randvoorwaarden en richtlijnen in deze startersgids doornemen. Het is essentieel dat alle bondgenoten zich achter het concept van tweetalig inclusief onderwijs scharen en geloven in het potentieel van jouw school.

In Wemmel is er een inclusiecampus¹¹, met expertise voor type basisaanbod en type 3. Een school voor buitengewoon onderwijs en een school voor gewoon onderwijs werken samen in de vorm van co-creatie, waarbij ze beide systemen met elkaar proberen te verzoenen. Dit is een van de vele voorbeelden van samenwerkingsverbanden. Bekijk ook de resultaten van het onderwijsonderzoek naar kwaliteitsvolle samenwerking tussen gewoon en buitengewoon onderwijs¹². Die kunnen inspirerend zijn voor eventuele samenwerkingsverbanden voor tweetalig inclusief onderwijs.

¹¹ Geraadpleegd op 20 juli 2023: <https://inclusiecampus-wemmel-de-eekhoorn-kameleon.webnode.page>

¹² OBPWO 22.01 Realiseren van onderwijs op maat en meer inclusief onderwijs: onderzoek naar kwaliteitsvolle samenwerking tussen het gewoon en buitengewoon onderwijs

Tussenstap 2: ontwikkel een visie over tweetalig inclusief onderwijs

Om je reisbestemming te bereiken, stel je jouw kompas in. Je kompas is de visie van je school over tweetalig inclusief onderwijs. Die visie omvat kernprincipes en waarden over tweetalig inclusief onderwijs. Het is een kader voor het onderwijsproces en de interactie tussen leden van je schoolteam, je leerlingen en hun ouders. De visie is dynamisch: ze kan evolueren en worden aangepast op basis van nieuwe inzichten, ervaringen en expertise.

Laat je bij het ontwikkelen van je visie ondersteunen en begeleiden door externe bondgenoten met expertise op het gebied van tweetalig inclusief onderwijs en op gebied van schoolontwikkeling. Maak ook gebruik van de informatie in deze startersgids om dit proces te ondersteunen. Het uiteindelijke doel is om als schoolteam, in samenwerking met alle bondgenoten, op één lijn te komen en een gezamenlijk deze visie te delen.

1. Hoe kunnen we als schoolteam een omgeving creëren waarin alle leerlingen, personeelsleden en ouders zich gewaardeerd, veilig en betrokken voelen?
2. Welke nieuwe kernwaarden en principes willen we als tweetalige inclusieve school uitdragen?
3. Op welke manier kunnen we die waarden integreren in de bestaande visie van de school?
4. Wat is de plaats die we Vlaamse Gebarentaal willen geven op onze school?

*Toowong State School, een Australische school, presenteert haar visie op tweetalig inclusief onderwijs als volgt: "Bilinguaal/bicultureel onderwijs gaat over leren in twee talen en culturen. Bij ons zijn deze talen Engels en Australische Gebarentaal. De culturen van zowel de Dovengemeenschap als de horende gemeenschap worden allebei gewaardeerd en vormen een belangrijk onderdeel van het onderwijsaanbod. Kinderen die ingeschreven zijn in een bilinguale/biculturele klas hebben de meeste blootstelling aan de twee talen en culturen, maar alle leerlingen zijn op een bepaalde manier betrokken. Bijvoorbeeld worden bijeenkomsten met de hele school altijd getolkt en alle kinderen leren het volkslied gebaren. Australische Gebarentaal wordt aan alle leerlingen op school geleerd en iedereen krijgt de mogelijkheid om deel te nemen aan het gebarenkoor."*¹³

¹³ Geraadpleegd op 20 juli 2023: <https://toowongss.eq.edu.au/SupportAndResources/StudentServicesAndSupportPrograms/Pages/Bilingual-Bicultural.aspx>

Tussenstap 3: verzamel personeel en bouw aan een sterk team

Vooraleer je verder gaat met de voorbereiding van de klaswerking, breng je zowel bestaande als nieuwe personeelsleden samen in het schoolteam. Hoeveel extra lestijden de school kan ontvangen, wordt bepaald in het (ontwerp)decreet taalafdeling Nederlands-VGT ([zie p. 56](#)).

Binnen stap 2, de beginsituatie, heb je bekeken wie er in je schoolteam zit en welke profielen er nog ontbreken. De kans is groot dat je school een vacature zal uitsturen om geschikte mensen te vinden die je schoolteam kunnen versterken. Kijk welke vaardigheden en kennis je zelf kunt beoordelen bij kandidaten en waarbij je steun van bondgenoten nodig hebt (bv. een expert die VGT-vaardigheden kan beoordelen en/of een pedagogische begeleider). Stel voor elke klas met dove/slechthorende leerlingen een klasteam samen met minstens twee teamleden. Bij het samenstellen van klasteams is een professionele klik tussen teamleden voordelig. Zodra het schoolteam compleet is, bepaalt het team duidelijk de rol van elk teamlid. Maak ook goede afspraken met het CLB en leerondersteuners voor leerlingen met (vermoeden van) nood aan uitbreiding van zorg of een individueel aangepast curriculum.

Het Amerikaanse TRIPOD-programma voor tweetalig inclusief onderwijs stelt een sollicitatieteam samen met leerkrachten, schoolleiders en ander ondersteunend personeel. Ze beoordelen samen kandidaten en onderzoeken hoe ze in het schoolteam kunnen passen. Het doel is om effectieve teams van leerkrachten samen te stellen, waarbij bestaande en nieuwe teamleden elkaar aanvullen.

*Verschillende scholen voor tweetalig inclusief onderwijs in het buitenland stellen **klassen** samen die **meerdere leerjaren** overspannen. Zo zijn er in de Australische school in de langere school in totaal vier klassen die tweetalig inclusief onderwijs implementeren. Eén van de redenen waarom ze dit doen, is omdat ze een tekort ervaren aan bekwame leerkrachten om een gedegen tweetalig inclusief aanbod te organiseren in meer klassen.*

Bekijk met je schoolteam welke inspanningen je kan doen om **dove/slechthorende gebarentalige personeelsleden** aan te trekken.

- Welke bondgenoten kunnen ons helpen bij het bereiken van potentiële dove/slechthorende gebarentalige personeelsleden?
- Hoe kunnen we de werkomgeving aantrekkelijk maken voor hen?
- Hoe kunnen we een inclusieve werkomgeving creëren?

Tip: *contacteer relevante bondgenoten (bv. Doof Vlaanderen) voor vorming rond het creëren van inclusieve werkomgeving met dove.slechthorende medewerkers.*

Tip: *jouw school kan als werkgever een aanvraag indienen bij de VDAB voor een **premie individueel maatwerk** (vroeger VOP). Dove en slechthorende personeelsleden kunnen ook **tolkuren** aanvragen om die bijvoorbeeld te gebruiken tijdens vergaderingen, overleg en bij professionaliseringsactiviteiten.*

Overweeg het aanwerven van een (extra) **gebarentalige (zorg)coördinator** die kan fungeren als **spilfiguur voor tweetalig inclusief onderwijs**. Die persoon kan laagdrempelig contacten leggen met ouders, behoudt een overzicht over het reilen en zeilen van het nieuwe aanbod, verzorgt de coördinatie in het schoolteam (bv. in regelmatige teamvergaderingen), bewaakt mee de tweetalige inclusieve visie, is aanspreekbaar voor leerkrachten met vragen of twijfels over tweetalig inclusief onderwijs en leidt het professionaliseringstraject voor teamleden mee in goede banen. De school kan onderzoeken welke aanvullende middelen ze kan vinden om iemand met een dergelijk profiel aan te werven.

Onderzoek in jouw breder schoolteam welke attitudes, kennis en vaardigheden er aanwezig zijn en welke de teamleden nog moeten verwerven of versterken (**zie tabel p. 24-26**). Stel een **professionaliseringstraject op met een duidelijke tijdlijn** om specifieke kennis, attitudes en vaardigheden te ontwikkelen bij de betrokkenen in jouw school. Externe bondgenoten kunnen je daarbij ondersteunen (zie **4.6. Bondgenoten**). Dit traject sluit bij voorkeur aan bij jullie bestaande professionaliseringsplan. Bekijk ook met je schoolteam hoe je daarbij coaching en collegiaal overleg kan inbedden en aanmoedigen.

Tip: *uitwisseling met buitenlandse scholen met een tweetalig inclusief onderwijsaanbod draagt bij aan professionalisering. Voor uitwisseling met andere Europese scholen kun je subsidiemogelijkheden van Erasmus+ verkennen. Raadpleeg daarvoor **EPOS**. Je kan ook de hulp invoeren van de lerarenopleiding en/of je pedagogische begeleidingsdienst. Voor uitwisseling over de taalgrens, bijvoorbeeld met de school in Namen, kan je mogelijk een beroep doen op het **Prins Filipfonds** van de Koning Boudewijnstichting. In het wetenschappelijk rapport van dit onderzoeksproject vind je in bijlagen een overzicht van verschillende scholen waar informatie over te vinden is in de literatuur.*

“Ik vind het belangrijk om ook andere scholen in het buitenland te gaan bezoeken, ter inspiratie. Als je gewoon zelf bezig blijft, blijf je soms hangen in een oude visie. Op basis van wat je daar ziet, kan je je eigen aanpak aanpassen en veranderen. Soms hebben ze daar goede manieren van lesgeven. We kunnen dan met elkaar uitwisselen.”

dove leerkracht van een school voor buitengewoon onderwijs

“De leerkracht die het vak Frans-Belgische Gebarentaal geeft in Namen heeft echt goed materiaal, heel gestructureerd. Ik wil heel graag samen zitten met hem om uit te wisselen.”

dove leerkracht van een school voor buitengewoon onderwijs

Ga in gesprek met je schoolteam over hoe je kan bouwen aan een **sterk school- en klasteam**. Iedere vraag kan je bespreken op het niveau van het schoolteam en het klasteam.

1. Hoe hebben we als team overleg met elkaar? Hoe vaak? Wie is verantwoordelijk voor het organiseren ervan of wie neemt het initiatief ertoe?
2. Hoe zorgen we ervoor dat ieder teamlid zich betrokken voelt tijdens vergaderingen, bijeenkomsten en activiteiten?
3. Welke activiteiten en inspanningen kunnen bijdragen aan het versterken van de teamgeest?
4. Hoe zorgen we ervoor dat alle neuzen in dezelfde richting staan en blijven?
5. Met welke talen/talen communiceren we als team?
6. Van welke communicatiekanalen maken we gebruik?

"[Onze] coördinator bracht soms een thema of een stelling in de groep, bv. 'Als kinderen Nederlands leren lezen en schrijven, moeten ze ook Nederlands spreken of niet?'. Het team praatte daar dan over. (...) Zo'n wekelijks overleg is wel heel fijn. Het houdt het team warm en samen. (...) Het is nodig om veel uitleg te geven, om spelletjes te doen, om uit te wisselen over wat tweetalig onderwijs is, (...) over het waarom en het hoe, enzovoort. En dat steeds opnieuw en opnieuw doen."

horende leerkracht van een school voor buitengewoon onderwijs

"Het [school]team (...) moet dezelfde visie volgen, dezelfde manieren van lesgeven hanteren, hetzelfde model volgen. Dit moet dan ook goed worden doorgegeven, want als iedereen het anders gaat doen, dan werkt het niet. (...) Dat kan door veel te vergaderen en te communiceren met elkaar. (...) Het is aangenaam als je het als team op dezelfde manier doet."

dove leerkracht van een school voor buitengewoon onderwijs

Een **aandachtspunt** is mogelijke uitval van leerkrachten. Het is raadzaam dat scholen vooraf al nadenken over hoe ze zorgen voor een duurzaam team en voor een goede overdracht bij nieuwe (tijdelijke) medewerkers.

Tussenstap 4: werk een taalbeleid uit en stel een praktische planning op

Wanneer je op reis gaat, stippel je een route uit. Met andere woorden, je ontwikkelt een universeel ontwerp en een helder taalbeleid. Laat je hierbij ondersteunen door het hoofdstuk [4.4. Een sterke en doordachte klaswerking](#) van deze startersgids.

Sterke en doordachte klaswerking

Overleg of je de **bestaande indeling van klasgroepen** op school wil wijzigen of behouden.

1. Hoe delen we onze klasgroepen in?
2. In welke klasgroep(en) worden dove/slechthorende leerlingen en horende leerlingen met een doof gezinslid ingedeeld?

Onderzoek samen met je schoolteam hoe jullie de **lessen Nederlands en VGT** zullen organiseren.

1. Streven we voor alle leerlingen alle taalgerelateerde ontwikkelingsdoelen en eindtermen na? Voor welke leerlingen wel? Voor welke niet? (zie [Taalvaardigheden, p. 33](#))
2. Welke rol heeft ieder teamlid in de les?
3. Wat is het uurrooster voor de taallessen VGT, gesproken Nederlands en geschreven Nederlands?
4. Hoe differentiëren we rekening houdend met het zorgcontinuüm en de verschillende taalprofielen van de leerlingen?
5. Hoe delen we groepen van leerlingen in en wanneer?
6. Welke leermateriaal gebruiken we en/of ontwikkelen we?
7. Hoe evalueren we de leerlingen?
8. Welke (test)materiaal gebruiken we voor het opvolgen van de taalontwikkeling van de leerlingen?

1. In welke taal/talen bieden we ieder vak en/of leerinhoud aan?
2. Hoe ziet de balans tussen de twee talen eruit?
3. In welke taal/talen evalueren we de leerlingen?
4. Op welke manier integreren we Dovencultuur in het lessenrooster en/of de lessen zelf

Besprek hetzelfde voor **andere vakken en leerinhouden los van de taallessen**. Buig je met je schoolteam over de volgende vragen:

Overweeg hoe VGT voldoende aanwezig kan zijn in de klas en hoe je zoveel mogelijk kan streven naar **toegang tot taal en communicatie** voor dove/slechthorende leerlingen en dove/slechthorende teamleden. De voorbeelden en citaten in hoofdstuk **Taalplanning in de lessen: hoe, wanneer en door wie? (p. 41)** kunnen je inspireren. Het bespreken van de casus in het kader hieronder kan je ook helpen.

Het kan op het eerste zicht moeilijk lijken om op iedere vraag een antwoord te vinden. Aarzel niet om steun te zoeken bij bondgenoten met expertise in meertalig onderwijs en in onderwijs voor dove en slechthorende leerlingen.

Overweeg met je schoolteam het idee om Nederlands en VGT deels geïntegreerd aan te bieden in één taalvak en deels met specifieke momenten waar de focus ligt op een specifieke taal.

In Namen wordt naast Frans en Frans-Belgische Gebarentaal als taalvakken ook het vak 'tweetaligheid' aangeboden.

Casus: Farah, Eline en Bastiaan zijn doof en zitten samen met andere kinderen in de klas. Er is afgesproken dat ze als groep in VGT communiceren. Echter, er wordt vaak Nederlands gesproken in de klas. Dit leidt tot misverstanden tussen de leerlingen en soms zelfs tot ruzies. Hun leerkracht Katja heeft haar leerlingen hier al meerdere keren op aangesproken. Tijdens een groepsgesprek vraagt ze: "Waarom spreken jullie zo vaak Nederlands, terwijl de afspraak is om te gebaren in de klas?" Farah en Eline leggen uit dat ze thuis Nederlands spreken en dat ze eraan gewend zijn, dus doen ze dat ook in de klas. Bastiaan, bij wie er thuis ook Nederlands wordt gesproken, barst in tranen uit en zegt: "Ik begrijp vaak niet wat de anderen zeggen als ze praten".

Mogelijke stellingen ter discussie:

- “Je mag kinderen niet verplichten om te communiceren in een specifieke taal.”
- “Hier heeft de leerkracht de taak om op te voeden tot respect voor de ander, dat volstaat.”
- “De dominante taal zal altijd gesproken Nederlands blijven, daar kan je niets aan veranderen.”

Mogelijke strategieën:

- Bereid als klasteam voor hoe je de volgende dag hierover kunt terugkoppelen met de leerlingen.
- Moedig leerlingen aan assertief te zijn wanneer ze gesprekken niet kunnen volgen. Ondersteun hen hierbij als klasteam.
- Leg aan leerlingen het belang uit van respect voor elkaar en de waarde van toegang tot taal.
- Evaluer of leerlingen voldoende taalvaardigheden hebben om klasgesprekken in VGT te kunnen volgen.

Bespreek of en hoe je ruimte in het lessenrooster kan voorzien waar **dove/slechthorende en horende leerlingen aparte lessen of activiteiten kunnen volgen**, om meer aandacht te besteden aan hun sociaal-emotionele behoeften (zie [4.4.3. Aandacht voor sociaal-emotionele ontwikkeling](#)). Indien ja, waar en wanneer? Bepaal ook wat het doel en de inhoud van deze aparte lessen of activiteiten is.

Universeel ontwerp en talenbeleid buiten de lessen, binnen de schooluren

Overweeg hoe jouw school tweetaligheid en inclusie kan bevorderen tijdens **speeltijden, middagpauzes, schooluitstappen en andere activiteiten binnen de schooluren**.

1. Wat kunnen we doen om de communicatie tussen toezichters en leerlingen zo vlot mogelijk te laten verlopen?
2. Hoe kunnen we de communicatie tussen leerlingen onderling faciliteren?
3. Tijdens welke soort activiteiten zetten we tolken VGT-Nederlands in? Wie is hiervoor verantwoordelijk?

Tip: zorg ervoor dat alle leerkrachten en toezichters een basis Vlaamse Gebarentaal kennen die ze kunnen gebruiken op de speelplaats of tijdens de middagpauze. Denk aan gebaren voor woorden zoals goedemorgen, pijn, ruzie, kom, schoolbel, in de rij, eten, drinken, spelen, dat mag niet, let op, enzovoort.

In de scholen voor tweetalig inclusief onderwijs in Australië en Hong Kong krijgen alle leerlingen lessen gebarentaal, ook horende leerlingen die geen tweetalig inclusief onderwijs krijgen. Dat draagt bij aan een gebarentalige en doofvriendelijke schoolcultuur.

Leren, opvang en vrijetijdsaanbod in één verbonden geheel

De school kan een actieve rol spelen in het **bouwen van bruggen naar opvang, internaat, busvervoer, vrijetijdsactiviteiten en therapieën buiten de schooluren**. De school heeft een breed netwerk van organisaties, kan die verder uitbreiden en kan streven naar een naadloze verbinding. Bovendien kan de school bewustwording bevorderen bij andere diensten en organisaties om tweetalige inclusieve mogelijkheden aan te bieden en ouders te informeren over bestaande tweetalige buitenschoolse activiteiten. Op die manier draagt de school bij aan een brede tweetalige inclusieve leer- en leefomgeving voor alle leerlingen.

Inspirerende **brochure**: “Brede school in Vlaanderen en Brussel. Het organiseren van een brede school”.

Overweeg welke rol je school op zich zal nemen om deze **bruggen te leggen**.

1. Welke inspanningen doen we voor een tweetalige en doofvriendelijke buitenschoolse opvang en/of internaatswerking?
2. Welke inspanningen doen we voor vlot toegankelijk en doofvriendelijk vervoer tussen thuis en school?
3. Op welke manier creëren we een verbinding met therapeuten voor logopedie, audiologie, ergotherapie, kinseitherapie, psychotherapie en/of andere therapieën?
4. Hoe faciliteren we toegang tot VGT-talige en doofvriendelijke vrijetijdsactiviteiten?

Tip: informeer leerlingen en ouders waar ze andere gebarentalige kinderen kunnen ontmoeten in het weekend of tijdens vakanties.

Communicatie tussen school en ouders

Het is mogelijk dat er kinderen zijn met dove/slechthorende ouders. Verken manieren om de communicatie met deze ouders zo vlot mogelijk te laten verlopen. Bij individueel contact tussen personeelsleden en ouders kan je een gemeenschappelijke taal zoeken voor communicatie. Wanneer dat niet mogelijk is, kan je het inzetten van tolken VGT-Nederlands overwegen.

1. Kan schriftelijke communicatie ook in VGT gebeuren, in de vorm van videoboodschappen?
2. Wie kan er in VGT communiceren met dove/slechthorende ouders? Hoe en wanneer?
3. Wanneer zijn tolken VGT-Nederlands wenselijk in de communicatie met dove/slechthorende ouders? Wie is ervoor verantwoordelijk om hen te betrekken?

Tussenstap 5: bundel materialen en middelen

In deze tussenstap bundel je met je school materialen en bekijk je welke middelen en budget je school heeft. In het (ontwerp)decreet taalafdeling Nederlands-VGT ([zie p. 48](#)) staat vermeld welke extra werkingsmiddelen en omkadering er beschikbaar zullen zijn voor de school.

Onderzoek samen met je schoolteam wat jullie naast personeel nog nodig hebben op jullie taalreis en wat jullie nog moeten toevoegen aan jullie rugzak.

1. Welk leermateriaal hebben we nog nodig? Is dat materiaal al beschikbaar, kunnen we het uitwisselen met andere scholen, of moeten we het nog ontwikkelen?
2. Welke meubels, hulpmiddelen, computerapparatuur (laptops, tablets, computers,...), camera's (webcam) en borden (schrijfborden, smartboards,...) hebben we nog nodig?
3. Welke inspanningen (op korte en lange termijn) kunnen we doen om klaslokalen visueel en akoestisch vriendelijk in te richten? (Zie [4.4.4. Visueel en akoestisch vriendelijke klasruimte](#))
4. Hebben we voldoende budget en werkingsmiddelen voor de aankoop van extra materialen? Op welke subsidies of sponsors kunnen we eventueel een beroep doen?

Tip: maak een plan op hoe je de klas kan herinrichten zodat je de lessen zoals afgesproken in het praktisch plan en het taalbeleid vlot kan organiseren. Hou hierbij rekening met toegankelijkheid en de visuele en akoestische noden van dove en slechthorende leerlingen. Het is voordelig als je de ruimte flexibel kan aanpassen, afhankelijk van het doel van de les. Als een bepaalde klasindeling niet goed werkt, voel je vrij om samen met je klas- of schoolteam te zoeken naar alternatieven.

Tip: onderzoek waar je subsidies kunt aanvragen. Contacteer het team van Speciale Onderwijsleermiddelen van AGODI (sol.agodi@vlaanderen.be, 02 553 05 21) voor vragen over mogelijke terugbetalingen voor hulpmiddelen en tolkuren. Bij vragen over eventuele regelingen rond aanpassingen aan het gebouw, zoals de aanschaf van visuele signalatiesystemen, kun je het Agentschap voor Onderwijsdiensten contacteren. Zoek eventueel ook sponsors die kunnen helpen bij het aankopen van materiaal.

Tip: geef aan bij relevantie bondgenoten (bv. lerarenopleiders, Vlaams GebarentaalCentrum, academici) welke leermaterialen je mist en onderzoek samen met hen de mogelijkheden voor samenwerking om materialen te ontwikkelen.

Tussenstap 6: maak een tijdsplan op

Het tijdsplan is als het ware een reisschema, waarin je samen met je schoolteam bepaalt wat je wanneer wil doen. Dit plan, inclusief het professionaliseringstraject, kan je spreiden over meerdere jaren. Raadpleeg je externe bondgenoten bij het opmaken van dit plan. Hou ook rekening met de formele stappen die je naar de overheid toe moet nemen, zoals vastgelegd in het (ontwerp)decreet taalafdeling Nederlands-VGT (zie [p. 56](#)).

Tip: maak gebruik van de werkvorm “De verhaallijn” (fiche 2 van de brochure [Wijzer Werkbare scholen in verandering](#)) om je hierbij te helpen. De “verhaallijn” kan je beschouwen als een soort reisschema en maak je bij voorkeur ook visueel. Je kan ze ophangen in de leraarskamer en delen met ouders, leerlingen en bondgenoten.

Tussenstap 7: kom naar buiten met je visie en plan

Ouders hebben duidelijke en transparante informatie nodig om een weloverwogen keuze te kunnen maken (zie [4.5. Partnerschap met ouders](#)). Om op korte en lange termijn voldoende dove en slechthorende kinderen op school aan te trekken, is het belangrijk dat je actief ouders van dove en slechthorende kinderen probeert te bereiken. Bekijk welke bondgenoten met een netwerk van ouders je kunnen helpen bij de bekendmaking van je project (zie [4.6. Bondgenoten](#)). Het kan je als school helpen om te communiceren dat tweetalig inclusief onderwijs steunt op zorgvuldig onderzoek en expertise en dus een solide basis heeft.

1. Welke kanalen zal jouw school gebruiken om het tweetalig aanbod bekend te maken?
2. Met welke externe bondgenoten werk je samen om dat aanbod te verspreiden?
3. Welke informatie zal de school verstrekken?
4. Hoe zal je deze informatie communiceren met ouders?
5. Hoe maak je de informatie laagdrempelig en toegankelijk voor alle ouders, ook in Vlaamse Gebarentaal?

“Wat maakt dat ik zou beslissen voor een bepaalde school is dat er transparante informatie is over de manier van werken, dat er rechtstreeks contact mogelijk is met mensen die daar werken, dat ik een rondleiding krijg, of er een opendeurday is of zoiets, dat ik getuigenissen van andere ouders kan bekijken.”

dove ouder van dove kinderen

Tip: contacteer de (lokale) pers voor het aantrekken van nieuwe dove en slechthorende leerlingen.

5.4. Uitvoering

Bij het begin van de reis ga je met je schoolteam vol enthousiasme en vastberadenheid aan de slag. Je gelooft in het verhaal, in je leerpotentieel, je hebt er vertrouwen in en je staat stevig in je schoenen. Je kan steunen op je team, want goed samenwerken en communiceren zijn cruciaal voor succes. Bij vragen en twijfels kan je ook een beroep doen op je externe bondgenoten. Het is normaal dat er uitdagingen en kinderziektes zijn in het begin. Dat hoort bij het proces. Met elke stap die je zet, kom je dichterbij je bestemming.

5.5. Evaluatie en bijsturing

Tijdens de reis maken we geregeld tussenstops om terug te kijken en te reflecteren op de weg die we tot nu toe hebben afgelegd. We passen onze route en bestemming aan op basis van de omstandigheden en vullen onze rugzak bij of halen er zaken uit. We hebben oog voor de vragen en bezorgdheden van alle betrokkenen.

Na het doorlopen van alle stappen, ga je terug naar de eerste stap van de cyclus en reflecteer je over alle stappen of hervat je ze nog eens.

Hoe zorgen we als school voor de opvolging en evaluatie van de onderstaande zaken?

1. Het welbevinden van personeel, leerlingen en ouders
2. De taalontwikkeling, leerresultaten en leerwinst van de leerlingen
3. De toegang tot taal voor alle leerlingen en teamleden
4. De sociaal-emotionele ontwikkeling van de leerlingen
5. Het professionaliseringstraject van het schoolteam
6. De samenwerking met ouders
7. De samenwerking met externe bondgenoten
8. De participatie van alle betrokkenen op de verschillende niveaus van de participatieladder

Tip: werk nauw samen met hoger onderwijsinstellingen en/of het Vlaams GebarentaalCentrum voor professionalisering, onderzoek en opvolging van je traject.

Tip: doe een tevredenheidsbevraging bij ouders en gebruik kanalen waarmee je ouders gemakkelijk bereikt, bv. WhatsApp.

6. Wegwijzer

Hieronder staan verschillende bronnen die je kunt raadplegen.

Het **wetenschappelijk rapport van het onderzoek**, aanbevelingen voor de overheid om het scholen gemakkelijker te maken kwalitatief tweetalig inclusief onderwijs toe te passen en deze startersgids kan je hier terugvinden: [\(URL TOE TE VOEGEN\)](#)

Leidraden

- Audeoud, M., Becker, C., Krausneker, V., & Tarcsiová, D. (2016). Bi-Bi Toolbox. Stimuli for Bimodal Bilingual Education. Vienna: University of Vienna. Te downloaden in het Engels: <https://teach-designbilingual.univie.ac.at/index.php?id=28&upId=149> of te bekijken in International Sign: <https://teach-designbilingual.univie.ac.at/index.php?id=28&upId=143>
- Brede school in Vlaanderen en Brussel. Het organiseren van een brede school. <https://www.vlaanderen.be/publicaties/brede-school-in-vlaanderen-en-brussel-het-organiseren-van-een-brede-school>
- Doof Vlaanderen. (2022) Inclusief onderwijs: klassen met hoofdtalen Vlaamse Gebarentaal en Nederlands. Ouderbetrokkenheid en ouderparticipatie, kader t.a.v. ouders en scholen. Gent. https://www.doof.vlaanderen/sites/default/files/imce/ouderbetrokkenheid_ouderparticipatie_kader_t.a.v._ouders_scholen_-_doof_vlaanderen.pdf
- Doof Vlaanderen. (2022) Inclusief onderwijs: klassen met hoofdtalen Vlaamse Gebarentaal en Nederlands. Voorbereidend kader voor initiatiefnemende scholen. Gent. https://www.doof.vlaanderen/sites/default/files/imce/voorbereidend_kader_voor_initiatiefnemende_scholen_-_doof_vlaanderen.pdf
- Meirsschaut, M., Monsecour, F. & Wilssens, M. (2015). Universeel ontwerp in de klas en op school: op-stap naar redelijke aanpassingen. Gent: Arteveldehogeschool. https://ahscdn.be/sites/default/files/2023-05/1.universeel_ontwerp_in_de_klas_en_op_school_op-stap_naar_redelijke_aanpassingen.pdf
- Meirsschaut, M., & Ruys, I. (2018). Teamteaching: Samen onderweg. Een leidraad voor de praktijk. Gent: Steunpunt onderwijsonderzoek. https://ahscdn.be/sites/default/files/2022-12/leidraad_teamteaching_samen_onderweg.pdf of te bekomen bij Artevelde-hogeschool via [dit formulier](#)

- Tiebout, K., Verachtert P., Geudens, A., Schraeyen, K., Bellens, K., Taelman, H., Trioen, M., Casteleyn, J., Simons, M., & Smits, T.F.H. (2023). Les in Lezen. Inspiratiegids voor effectief leesonderwijs in het kleuter-, lager en secundair onderwijs. Antwerpen: Universiteit Antwerpen. <https://www.uantwerpen.be/nl/projecten/les-in-lezen/inspiratiegids>

Boeken/boekhoofdstukken

- Meirsschaut, S., Vanblaere, B., & Struyf, E. (2022). Duurzaam werken aan een inclusieve school. In A. de Boer, E. Struyf, S. Nijs, & S. Doolaard (Red.), Samen inclusief onderwijs realiseren: Een handboek voor professionals binnen en buiten het onderwijs (pp. 53-70). Leuven, Acco
- Roose, I., & Wilssens, M. (2019). Op weg naar inclusieve schoolculturen: zit het in de muren? In W. Vantieghem & I. Van de Putte (Red.), Vol potentieel. Krachtig lesgeven in diversiteit (pp. 255-270). Leuven: Acco
- Struyven, K., Gheysens, E., Coubergs, C., De Doncker, D., & De Neve, D. (2019). Binnenklasdifferentiatie in de praktijk: Ieders leerkracht realiseren. Leuven: Acco

Websites/webpagina's

- Elke stem telt doet ertoe <https://www.arteveldehogeschool.be/nl/onderzoek/projecten/elke-stem-doet-ertoe-krachtige-leerlingbegeleiding-interprofessionele>
- Kenniscentrum Potential <https://kenniscentrumpotential.be/kenniscentrum/thema/inclusieve-leeromgevingen>
- Verbindend schoolklimaat door participatie <https://www.onderwijs.vlaanderen.be/nl/samen-tegen-schooluitval/schooluitval-voorkomen/verbindend-schoolklimaat/verbindend-schoolklimaat-door-participatie>
- Wijze(r) werkbare scholen: schoolontwikkeling in Vlaanderen onderzoeken en versterken <https://www.arteveldehogeschool.be/nl/onderzoek/projecten/wijzer-werkbare-scholen-schoolontwikkeling-vlaanderen-onderzoeken-en-versterken>
- Veelgestelde vragen over Vlaamse Gebarentaal www.vgtc.be/veelgestelde-vragen

Andere

- Matthijs, M. & Vlerick, S. (2011). Vlaamse Gebarentaal leerdoelen, leerlijnen en

leermiddelen. Sint-Agatha-Berchem: 't Signaal vzw. Te bekomen bij 't Signaal vzw: tsignaal@gmail.com

- Ruys, I., & Meirsschaut, M. (2018b). Teamteaching: babbelkaartjes. Gent: Arteveldehogeschool. Te bekomen bij Arteveldehogeschool via **dit formulier**: <https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=6oDgtRmteUyTA23PgM-4VAF0QPmOXgpMkAS6wjxyGtRUNjVONURaSDRaQjVWVBIWU1XQjJDUkdJUi4u>

Wil je graag **contact** opnemen met de **projectpartners**? Dat kan!

- KU Leuven: **Myriam Vermeerbergen** - myriam.vermeerbergen@kuleuven.be
- Arteveldehogeschool: **Marijke Wilssens** - marijke.wilssens@arteveldehs.be
- UGent: **Beatrijs Wille** - beatrijs.wille@ugent.be & **Mieke Van Herreweghe** - mieke.vanherreweghe@ugent.be
- Vlaams GebarentaalCentrum: **Hannes De Durpel** - hannes.de.durpel@vgtc.be

Dank aan iedereen die heeft bijgedragen aan deze startersgids: leerkrachten, schoolleiders, zorgcoördinatoren, pedagogische begeleiders, professionals, academici en ouders die deelnamen aan onze focusgroepen, interviews en denktanks en de partners van het onderzoek. Ook willen we onze dank uitspreken aan de school BuBaO Kasterlinden om ons warm te verwelkomen voor het maken van foto's en aan hun leerkrachten, leerlingen en ouders voor de toestemming hiervoor.

